

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра теорії і методики початкової освіти

На правах рукопису

**ДРЕГИЛЬ ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ОБДАРОВАНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітньо-професійна програма Початкова освіта

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник:
ГОНЧАРУК
ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА,
доктор педагогічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № 5
засідання кафедри теорії і
методики початкової освіти
від 12 листопада 2024 р.
Завідувач кафедри
Проф. Пріма Р.М. _____

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Дрегиль В. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

У кваліфікаційній роботі теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено методику підготовки майбутніх вчителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів; проаналізовано сутність, структуру та ознаки інтелектуальної обдарованості; з'ясовано особливості прояву інтелектуальної обдарованості молодших школярів та їх специфіку; визначено критерії та показники оцінювання рівнів інтелектуальної обдарованості; уточнено визначення понять "обдарованість", "інтелектуальна обдарованість"; виявлено стан готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів; сформульовано рекомендації щодо роботи з обдарованими молодшими школярами можуть бути реалізовані у діяльності як учителів-практиків, так і батьків обдарованих дітей.

Ключові слова: інтелект, обдарованість, інтелектуальна обдарованість, здібності, інтелектуальні здібності.

Drehyl V. Preparing future primary school teachers to develop students' intellectual talent.

Work for the second (master's) level of higher education in the specialty 013 Primary Education. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024.

The qualification work theoretically substantiates and experimentally verifies the methodology for training future primary school teachers to develop the intellectual giftedness of younger schoolchildren; analyzes the essence, structure and signs of intellectual giftedness; clarifies the features of the manifestation of intellectual giftedness of younger schoolchildren and their specifics; determines the criteria and indicators for assessing the levels of intellectual giftedness; clarifies the definitions of the concepts of "giftedness", "intellectual giftedness"; reveals the state of readiness of future primary school teachers to develop the intellectual giftedness of younger schoolchildren; formulates recommendations for working with gifted younger schoolchildren that can be implemented in the activities of both practicing teachers and parents of gifted children.

Key words: intelligence, giftedness, intellectual giftedness, abilities, intellectual abilities.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
1.1.Сутність та структура інтелектуальної обдарованості	8
1.2.Особливості прояву інтелектуальної обдарованості молодших школярів та їх специфіка	18
1.3.Стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	
2.1.Організація експериментальної роботи	48
2.2.Методика підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів	50
2.3. Аналіз результатів експерименту	66
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагальним є залучення до процесів державотворення громадян, які здатні по-новому підійти до розв'язання важливих суспільних завдань. У зв'язку з цим виникає потреба у розвитку активних, творчих особистостей, що, у свою чергу, актуалізує проблему обдарованості. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей визнається одним із головних напрямів удосконалення системи освіти.

Інтелектуальний, художній та духовний потенціал обдарованої особистості, феномен обдарованості, проблеми, викликані наявністю певного обдарування, досліджували філософи, педагоги, психологи: Б. Блум, Д. Векслер, Дж. Гілфорд; А. Біне, К. Хеллер, В. Штерн, О. Антонова, В. Моляко, О. Музика, О. Кульчицька.

Загалом, аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема обдарованості набула статусу державно важливої, що призвело до формування соціального запиту щодо її дослідження, зокрема, виникла гостра необхідність у спеціальній підготовці вчителя початкової школи до розвитку обдарованості молодших школярів.

Серед виокремлених дослідниками видів обдарованості особливе місце належить *інтелектуальній*, яка визначає здатність дитини до оволодіння знаннями у процесі навчання. Для неї характерні стійка пізнавальна потреба, дослідницька активність у виконанні будь-яких завдань, спроможність до аналізу і прогнозу.

Водночас, у Новій українській школі набуває особливої актуальності проблема вивчення інтелекту, психологічних механізмів та педагогічних засобів розвитку інтелектуальної обдарованості, що стає одним із пріоритетних завдань наукових досліджень. Проблема діагностики та розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів у сучасній вітчизняній науці розроблена на достатньому рівні. Проте, у реалізації навчання інтелектуально обдарованих

дітей, зокрема молодших школярів початкової ланки освіти, все відчутніше проявляються недоліки професійної підготовки вчителя до здійснення відповідної діяльності.

Проблема підготовки вчителя до роботи з інтелектуально обдарованими дітьми ще не повною мірою досліджена як у теоретичному, так і в методичному аспектах, що суттєво позначається на практичній діяльності педагогів. Отже, враховуючи актуальність визначеної проблеми та її недостатню розробленість, сформульовано тему кваліфікаційної роботи: «Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити методику підготовки майбутніх вчителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати сутність, структуру та ознаки інтелектуальної обдарованості.
2. З'ясувати особливості прояву інтелектуальної обдарованості молодших школярів та їх специфіку.
3. Виявити стан готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.
4. Розробити та експериментально перевірити ефективність методики підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Об'єкт дослідження – професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи.

Предмет дослідження – методика формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи** дослідження: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження; моделювання з метою

розробки структури та методики готовності майбутнього вчителя до навчання обдарованих молодших школярів; *емпіричні* – анкетування, спостереження, усне опитування, аналіз результатів діяльності, методи статистичної обробки експериментальних даних з метою визначення рівня розвитку і сформованості знань, умінь та особистісних якостей здобувачів освіти; *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний етапи) використовувався з метою перевірки ефективності запропонованої методики підготовки майбутніх учителів до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Експериментальна база дослідження – 4 курс спеціальності «Початкова освіта», факультет педагогічної освіти та соціальної роботи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Елементи наукової новизни та теоретична значущість дослідження полягають у тому, що розроблено та теоретично обґрунтовано методику підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, критерії та показники оцінювання її рівнів; уточнено визначення понять "обдарованість", "інтелектуальна обдарованість".

Практичне значення дослідження полягає в тому, що зміст основних педагогічних освітніх компонентів може впроваджуватися у процес викладання курсів з педагогіки у закладах вищої освіти. Сформульовано рекомендації щодо роботи з обдарованими молодшими школярами можуть бути реалізовані у діяльності як учителів-практиків, так і батьків обдарованих дітей.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювались у процесі навчальної роботи на 4 курсі спеціальності «Початкова освіта», факультет педагогічної освіти та соціальної роботи, Волинський національний університет імені Лесі Українки. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки, опубліковано в науковій публікації: Дрегиль В. В., Гончарук О.В. Особливості інтелектуальної обдарованості молодших школярів. *XXXVIII International scientific and practical conference «Development of Modern Science: State, Problems*

and Prospects» (September 11-13, 2024) Brno, Czech Republic. International Scientific Unity, 2024. S. 146-151

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування), додатків (А, Б, В) і становить 86 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ОБДАРОВАНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Сутність та структура інтелектуальної обдарованості

Обдарованість багатогранна, її прояви залежать від віку, індивідуальних особливостей особистості, внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на розвиток і реалізацію здібностей людини.

Значна частина науковців вважає, що обдарованість – інтеграційна (сумарна, загальна) особистісна властивість. Інакше кажучи, якщо людина обдарована, то вона здатна досягти успіхів в багатьох видах діяльності. Друга частина вчених розробляє інша точка зору, згідно якої немає обдарованості взагалі, обдарованість завжди прив'язана до певного виду діяльності, вона завжди або математична, або музична, або літературна, або спортивна і далі практично до безкінечності. Тобто, скільки видів діяльності, стільки і видів обдарованості. Ця ідея набула популярності в основному серед тих, хто раніше активно виступав проти самого поняття "обдарованість", однак змушений був визнати його існування під тиском реально спостережуваних явищ.

Результати досліджень фахівців протягом всього ХХ століття переконливо свідчать про те, що про обдарованість швидше слід говорити як про інтегральну, сумарну особистісну якість. У психіці видатних людей є певні загальні здібності, які є універсальними й не пов'язані з якоюсь спеціальною діяльністю [71, с. 8-9].

Сучасні дослідники припускають існування не лише загальної обдарованості, як інтегральної якості особистості, а й часткових проявів (видів) обдарованості. При цьому вчені по-різному класифікують *види обдарованості*. Зокрема у 20-ті роки ХХ століття у зв'язку з нестачею фахівців і відкриттям робітфаків таланти і здібності пов'язували з певною спеціальністю. До них відносили технічні, комерційні, науково-академічні, художні, соціально-політичні, педагогічні тощо. У пізнавальній діяльності знаходить реалізацію інтелектуальна і творча обдарованість різних видів.

Так, Ю.З. Гільбух виділяє два основних типи обдарованості: загальну (розумову) і спеціальну – художню, соціальну, спортивну тощо. Кожен з цих типів відповідає певній групі здібностей та включає в себе ряд видів. У свою чергу, кожен з видів може розглядатися через спеціальні здібності. *Розумові здібності* поділяються за предметною ознакою на фізико-математичні, здібності до вивчення гуманітарних предметів тощо. *Технічна обдарованість* охоплює два основних види: інженерну (останню, в свою чергу, можна класифікувати на ряд підвидів конструктивно-винахідну, технологічну тощо) і обдарованість до технічної майстерності. *Художня обдарованість* поділяється на літературну, музичну, хореографічну і т.д. *Соціальна обдарованість* включає в себе здібності до правової, педагогічної та організаційної діяльності” [22, с. 30].

У педагогічному плані питання про загальну і спеціальну обдарованість має і важливий віковий аспект. Найбільш продуктивний педагогічний шлях, згідно якому обдарованість на ранніх вікових етапах (старший дошкільний і молодший шкільний вік), повинна розглядатися і розвиватися переважно як загальна, універсальна здатність. А з віком ця універсальна, "загальна здатність" все більш набуває специфічних рис і певної прикладної спрямованості.

Види обдарованості можуть бути визначені за різними критеріями:

1. *Широта прояву в різних видах діяльності* (загальна і спеціальна обдарованість). Ці види обдарованості виокремлюються відповідно до того, що у конкретно-психологічній характеристиці різних здібностей виділяються як загальні якості, що відповідають вимогам кількох видів діяльності, так і специфічні, які відповідають вузькому колу вимог певної діяльності. *Загальна обдарованість* проявляється стосовно різних видів діяльності і виступає як основа їхньої продуктивності. Психологічним ядром загальної обдарованості є розумові здібності (чи загальні пізнавальні здібності), навколо яких вибудовуються емоційні, мотиваційні і вольові якості особистості. *Спеціальна обдарованість* проявляється у конкретних видах діяльності і може бути визначена лише щодо окремих галузей діяльності (музика, живопис, спорт і т.д.).

Ступінь сформованості (потенційна та актуальна обдарованість). *Потенційна обдарованість* – це психологічна характеристика особистості, що підтверджує наявність певних визначених психічних можливостей (потенціалу) для високих досягнень у тому чи іншому виді діяльності, який не може бути реалізованим на цей момент часу з причини їхньої функціональної недостатності. Розвиток цього потенціалу може стримуватися рядом несприятливих причин (важкими сімейними обставинами, недостатньою мотивацією, низьким рівнем саморегуляції, відсутністю необхідного освітнього середовища і т.д.). *Актуальна обдарованість* – це психологічна характеристика особистості, яка демонструє наявність таких показників її психічного розвитку, що проявляються у більш високому рівні виконання людиною діяльності у конкретній предметній галузі порівняно з віковою і соціальною нормою.

Форма прояву (наявна та прихована обдарованість). *Наявна обдарованість* проявляється у діяльності особистості досить яскраво і чітко навіть у несприятливих умовах. Досягнення настільки очевидні, що обдарованість не викликає сумніву. *Прихована обдарованість* проявляється у діяльності менш виражено, у замаскованій формі. Це створює небезпеку помилкових висновків про відсутність обдарованості взагалі. Причини прихованої обдарованості пов'язані з наявністю певних психологічних бар'єрів, що виникають на шляху розвитку й інтеграції здібностей та істотно спотворюють форми їх прояву. Приховані форми обдарованості – це складні за своєю природою і часто непередбачувані за характером прояву психічні феномени.

Вид діяльності та сфери її психіки (інтелектуальна, творча, художня, психомоторна (спортивна), конструкторська, лідерська (організаторська) та ін.; сфери психіки представлені інтелектуальною, емоційною, мотиваційно-вольовою). Згідно цього підходу можуть бути виділені такі види обдарованості: *у практичній діяльності*: обдарованість у ремеслах (професійна), спортивна (психомоторна), організаційна (лідерська); *у теоретичній діяльності*: інтелектуальна обдарованість різної спрямованості; *у художньо-естетичній діяльності*: хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча,

музична; у комунікативній діяльності: лідерська, атрактивна; у духовно-ціннісній діяльності: створення нових духовних цінностей і змістів, служіння людям.

Особливості вікового розвитку (стабільний та віковий (згасаючий з часом); рання і пізня обдарованість). Існує певна залежність між віком, у якому проявляється обдарованість, і сферою діяльності. Раніше за всі інші обдарування проявляються у мистецтві, особливо в музиці. Пізніше обдарованість проявляється у сфері образотворчого мистецтва. Досягнення значимих результатів у науці (видатні відкриття, створення нових галузей і методів дослідження тощо) відбувається звичайно пізніше, ніж у мистецтві [36, с.10].

Крім того, дослідниками виділяються й інші критерії виділення видів обдарованості, зокрема *інтенсивність прояву* – обдаровані, високообдаровані, виключно або особливо обдаровані (таланти й вундеркінди); *темп психічного розвитку* – обдаровані з нормальним темпом вікового розвитку або ж із значним його випередженням; *особистісним, гендерні (соціально-статевим)* та інші особливості.

Серед сфер прояву обдарованості окремо виділяється *інтелектуальна*.

Поняття "інтелектуальна обдарованість" тісно пов'язано з поняттями "інтелект" та "інтелектуальні здібності" Вважаємо за доцільне докладніше проаналізувати ці категорії для обґрунтування робочого визначення поняття "інтелектуальна обдарованість".

Поняття „інтелект” (лат. intellectus – розум, розсудок, пізнання, розуміння), визначається у педагогіці [24, с. 146] через розумові здібності людини і означає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відобразити й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати. До структури інтелекту належать такі психічні процеси, як сприймання і запам'ятовування, мислення й мовлення та ін. Розвиток інтелекту, як зазначає С.У. Гончаренко, залежить від природних задатків, можливостей мозку й від соціальних факторів – активної діяльності, життєвого досвіду [24, с. 146].

На думку В.Ф. Паламарчук [61, с. 4], поняття інтелекту в психології не має цілісного, системного визначення. Вітчизняні психологи під інтелектом розуміють систему психічних процесів, відносно сталу структуру розумових здібностей індивіда, його ототожнюють з пізнанням взагалі, з системою розумових операцій, з пізнавальними здібностями людини, зі стилем і стратегією рішення проблем, з когнітивним стилем, як пізнавальним досвідом і ставленням до світу і т.п. [40, с. 19-121]. Інтелект в цілому є дещо більшим, ніж сума його складових.

Відтак, інтелектом називають сукупність здібностей, які характеризують рівень і якість розумових процесів особистості. Інтелект дозволяє людині пізнавати істотні для його діяльності компоненти ситуації в їх взаємозв'язках і змінювати ситуацію на основі цього пізнання, відповідно до певних цільових установок і за певними програмами дій. Функція інтелекту полягає в розумовому (духовному, психічному) рішенні об'єктивно існуючих проблем. Виразом самої розвинутої "форми" інтелекту є направлене проблемне мислення. Воно створює нове знання для освоєння навколишнього світу. Проблемне мислення призводить до значного розширення горизонтів пізнання [58, с. 387].

В.Ф. Паламарчук [61, с. 54] зазначає, що існує біля 1000 визначень інтелекту залежно від базових категоріальних засад цього поняття. Так, Д. Фітцпатрік вважає, що інтелект вміщує візуальні, слухові і мовні аспекти пізнання. В основу теорії Гарвардського психолога Г. Гарднера, який тривалий час досліджує людський мозок і його вплив на навчання, покладено уявлення про вісім різних типів інтелекту (чи форм пізнання і відображення реальності), якими кожен індивід володіє на різному ступені прояву. У реальному житті усі вони уявляються важливими і необхідними – незалежно від національної, релігійної чи культурної приналежності індивіда. Широка інтелектуальна компетентність людини можлива лише за умови, що вона здатна, використовуючи всі типи і можливості свого мислення, створити або сформулювати набір прийомів для розв'язування творчих чи життєвих проблем. Розвиток усіх компонентів

інтелекту забезпечує їхню взаємну підтримку, чим підвищує творчий потенціал, закладає основи для набуття нових знань.

Інтелект кожної окремої людини є індивідуальною системою його розумових здібностей і виражається в діяльності, точніше, в уміннях, які відображаються в діяльності. За діяльністю, а за певних умов за її наслідками можна судити про інтелектуальні здібності і протікання розумових процесів у людини. Однак рівень окремих здібностей особистості ще не засвідчує рівень її інтелектуального розвитку в цілому [58, с. 387].

Н.М. Завгородня вважає, що інтелектуальні (розумові) здібності – здатність ефективно виконувати інтелектуальну роботу, яка потребує тривалої пізнавальної напруги. Це потребує інтенсивної уваги до об'єктів спостереження, запам'ятовування, аналізу і синтезу, узагальнення тощо. Розвиток здібностей у контексті організації розумової діяльності означає виконання різних видів праці з дотриманням умов, що можуть забезпечити максимальну її продуктивність при найменшій затраті енергії [28, с. 9].

В.І. Доротюк зазначає, що *інтелектуальні здібності* є тими глобальними психічними утвореннями, якими визначаються адаптаційні можливості людини та інтелектуальний напрям її діяльності. Так, загальні інтелектуальні здібності, на її думку, виявляються у можливості людини швидко засвоювати нові знання і ефективно використовувати їх у своїй практичній діяльності. Досягнення людини визначаються системою одержаних знань, що в кінцевому результаті, засвідчує високий рівень професійної діяльності [27, с. 8].

Численні наукові дослідження доводять, що основою розвитку здібностей є діяльність. Певні здібності виявляються і розвиваються лише у діяльності спільно з іншими здібностями [58, с. 387]. Інтелектуальні здібності розвиваються у процесі розумової діяльності, яка являє собою цілеспрямований процес переробки інформації, до якого належить розумова переробка і класифікація досвіду, знань, навичок, умінь, нових установок, інших ціннісних орієнтації, а також їх обґрунтування. Все це слугує особистості для подальшого удосконалення її пізнавальної поведінкової програми і, одночасно, подальшого

розвитку інтелекту, стабілізує і активізує розумові здібності для вирішення майбутніх задач.

Для характеристики сфери розумового розвитку особистості дослідниками розроблено цілісні системи параметрів, виявлення й оцінювання яких – справа складна, що вимагає спеціальних поглиблених спостережень. Разом з тим ці показники характеризують глибинні, а тому більш важливі сторони розвитку розумового потенціалу дитини, її обдарованості. До таких параметрів належать:

Оригінальність мислення – здатність висувати нові, несподівані ідеї, що відрізняються від загальновідомих, традиційних, банальних. Виявляється в мисленні та поведінці дитини, у спілкуванні з однолітками та дорослими, в усіх видах її діяльності.

Гнучкість мислення – здатність швидко і легко переходити від явищ одного класу до іншого, часто віддалених за змістом, встановлювати між цими явищами (об'єктами, процесами) асоціативні зв'язки. Виявляється в умінні знаходити альтернативні стратегії вирішення проблем, оперативно змінювати напрям пошуку вирішення проблеми.

Продуктивність чи "швидкість мислення" – здатність генерувати велику кількість ідей, що створює ситуацію можливості вибору з них найцікавіших, оригінальних. Виявляється і може оцінюватися за кількістю продуктів діяльності.

Здатність до аналізу і синтезу. Аналіз – лінійна, послідовна, логічно точна обробка інформації, що передбачає її розкладання на складові. Синтез – об'єднання окремих частин в єдину структуру. Найяскравіше виявляється під час розв'язання логічних задач і проблем. Разом з тим може бути виявлена практично в будь-якому виді діяльності дитини.

Класифікація і категоризація – психічні процеси, що мають вирішальне значення у процесі структурування нової інформації, що припускає об'єднання одиничних об'єктів у класи, групи, категорії. Виявляється у спеціальних логічних задачах, а також у найрізноманітніших видах діяльності дитини, наприклад, у прагненні до колекціонування.

Висока концентрація уваги – виражається у двох основних особливостях психіки: а) високому ступені заглибленості в задачу; б) можливості успішного "занурення" (навіть, за наявності перешкод) у сприйняття інформації, що відноситься до обраної мети. Виявляється у схильності до складних і порівняно довгострокових занять. Інший полюс характеризується "низьким порогом відключення", що виражається у швидкій втомлюваності, нездатності довго займатися однією справою.

Пам'ять – здатність дитини запам'ятовувати факти, події, абстрактні символи, різні знаки – найважливіший індикатор обдарованості. Розвиваючи різні види пам'яті, варто враховувати, що перевагу в творчості має не той, хто володіє більшим обсягом пам'яті, а той, хто здатний оперативно активізувати потрібну інформацію. Прояви різних видів пам'яті (довгострокова і короткочасна, логічна і механічна, образна і символічна й ін.) нескладно віднайти в процесі спілкування з дитиною.

Залишається дискусійним питання щодо співвідношення інтелектуальних та творчих здібностей. В.Ф. Паламарчук зазначає, що у психології інтелектуальні і творчі здібності людини розглядаються як окремі види [61, с. 5].

Інтелектуальні здібності можуть бути високого, середнього і низького рівня (обдарованість – середній – низький). В інтелектуальних здібностях цей рівень представлений швидкістю опанування учнем інформації, повнотою знань, якістю виконання певних завдань, розумінням причинно-наслідкових залежностей, умінням узагальнювати явища і факти, концентрацією уваги [27, с. 8].

На думку М.М. Янковчук інтелектуальна обдарованість – це особливе динамічне утворення, в структуру якого входять інтелект, креативність, духовність. Автор зазначає, що поряд із самостійністю цих компонентів, існує взаємозв'язок між ними, взаємодія та взаємовплив їх одне на одного.

Дослідниками, зокрема О. Антощак, І. Ганжала, Н. Ніколаєнко [7, с. 14], використовується й поняття "однобічна розумова обдарованість", яка означає дисгармонію в здібностях, тобто наявність у даної людини й таких здібностей,

рівень яких не досягає норми. Однобічна розумова обдарованість – одна з можливих причин однобічної навчальної спрямованості (учень, який вирізняється яскравими результатами у вивченні одного предмета (або групи споріднених предметів) і цілком захоплений ним, ледве встигає з інших дисциплін). На думку О. Антощак таких дітей також слід вважати розумово обдарованими, однак при цьому зазначати, про яку розумову обдарованість ідеться – про всебічну чи про однобічну. Визнаючи таку дитину обдарованою, ми ставитимемо до неї вимоги, відповідні її здібностям у цій сфері, підкреслюючи її сильні сторони, зміцнюючи тим самим її самооцінку, стимулюючи її до енергійніших зусиль в інших сферах з метою "підтягування" здібностей, які відстають [7, с. 14].

Як свідчить аналіз наукової літератури з теми дослідження, на перших етапах розробки проблеми обдарованість ототожнювалася з високим рівнем розвитку інтелекту. Саме тому питання інтелектуальної обдарованості та способів її розвитку виявляються найбільш розробленими. Однак єдиної думки стосовно структури інтелектуальної обдарованості, її сутності на сучасному етапі досліджень не вироблено. Проте достатньо глибоко і чітко визначені ознаки, які характеризують інтелектуально обдаровану дитину.

Ознаки обдарованості – це ті особливості, які виявляються у реальній діяльності дитини і можуть бути оцінені на рівні спостереження [25, с. 39]. Разом з тим обдарованість дитини потрібно розглядати в єдності категорій „хочу” та „можу”, як двох аспектів її поведінки – інструментального і мотиваційного. Перший характеризує способи діяльності, другий відношення до певної сторони дійсності

Так, інтелектуально обдарована дитина вирізняється міцною пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю, добре розв'язує різні задачі, зв'язано викладає свої думки, може мати здібності до практичного застосування знань. Ці школярі, як правило, мають дуже значні, глибокі знання, часто вміють самостійно їх отримувати – шляхом опрацювання додаткової літератури. Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють їм достатньо легко засвоювати

різні предмети, однак диференційоване ставлення цих молодших школярів до шкільних предметів і, відповідно, вчителів призводить до суттєвої відмінності у результатах навчання. Можна виокремити два основних підтипи інтелектуальної обдарованості: коли виявляються, насамперед, загальні розумові здібності і немає певної спеціалізації і коли, навпаки, високі здібності виявляються у спеціальній галузі знання. Пізнавальна потреба, яка є неодмінною характеристикою будь-якого типу обдарованості, саме у цих молодших школярів виявляється найбільш чітко і виразно. Як правило, цей тип обдарованості відрізняє стійка система пізнавальних інтересів. Успішність інтелектуально обдарованих молодших школярів не завжди співпадає з рівнем їхніх здібностей: серед інтелектуалів є блискучі учні, а є й трієчники, і навіть двієчники. Тут усе визначає не тільки інтелект, а й ставлення до навчання і взагалі до школи [69, с. 19-20].

На думку О.І. Кульчицької, інтелектуально обдаровані діти, на відміну від своїх однолітків, відчують потребу в розумовому навантаженні, іноді надаючи їй перевагу перед різним видам матеріального заохочення; володіють високою загальною активністю розуму, налаштованістю до інтенсивних і напружених розумових зусиль; вміють легко мобілізувати сили для досягнення пізнавальної мети; відрізняються здатністю до зосередження, тривалої підтримки розумової напруги, до поновлення розумових зусиль; відчують потребу в поновленні й ускладненні розумового навантаження; схильні до класифікації, систематизації, засвоєнні енциклопедичних знань; відрізняються глибоким розвитком формальних аспектів суджень і інтелекту; легко змінюють хід думок, продукують несподівані припущення, домисли; характеризуються несподіваними зіставленнями, узагальненнями, що відрізняються оригінальністю; володіють значною розумовою самостійністю; характеризуються дуже високим темпом розумового розвитку [42, с. 115].

Однією з характерних особливостей розумово обдарованих дітей є надзвичайно високий рівень їхньої експресивної діяльності, тобто "видачі" назовні сприйнятої та опрацьованої інформації. Інформацію засвоєну в певній

галузі знань, вони прагнуть відразу спрямувати назовні, але вже в перетвореному вигляді, трансформуючи її відповідно до свого індивідуального досвіду, що свідчить про більш вибірковий характер поведінки, вона підпорядкованість певним її нахилам.

Отже, учителю необхідно розуміти та враховувати ці особливості обдарованої дитини, що вимагає широти змісту матеріалу для узагальнень (прекрасні можливості в цьому відношенні представляє міждисциплінарний підхід). Ці потреби рідко задовольняються за умов традиційного навчання. Дитині необхідно надати можливості реалізуватися в спеціальних навчальних програмах через самостійну роботу, завдання відкритого типу, розвиток необхідних пізнавальних умінь. Цілеспрямований розвиток вищих пізнавальних процесів підносить розумові здібності на якісно новий рівень і рятує від тягара нескінченних повторень очевидного.

1.2. Особливості прояву інтелектуальної обдарованості молодших школярів та їх специфіка

Молодший шкільний вік характеризується значним потенціалом для розумового розвитку дитини. За перші три-чотири роки навчання в школі інтелектуальний прогрес в розумовому розвитку дітей досить помітний. Від домінування наочно-дієвого і елементарного образного мислення, від допонятійного рівня розвитку і недостатнього рівня логічних міркувань школяр підіймається до словесно-логічного мислення на рівні конкретних понять. Початок цього віку пов'язаний, за термінологією Ж. Піаже і Л.С. Виготського, з домінуванням доопераціонального мислення, а кінець – з переважанням операціонального мислення в поняттях [57, с. 132].

З.В. Огороднійчук зазначає, що учні перших і частково других класів застосовують переважно практично-дієвий і образно-мовний аналіз. Діти порівняно легко розв'язують задачі з використаними практичні дії із самими предметами, наприклад, паличками, кубиками; виділяють ознаки частин предметів, спостерігаючи їх. Спочатку аналіз є елементарним. Так, першокласники на початку навчального року схильні аналізувати тільки одну

частину предмета (у розповіді під час опису картини вони визначають одну-дві події, не виділяючи головної). Поступово аналіз набуває комплексного характеру, стає повнішим, оскільки учні розглядають практично усі частини чи властивості пізнавального предмета, хоч ще не встановлюють взаємозв'язків між ними. У частини молодших школярів другого класу і в більшості молодших школярів четвертого класу аналіз стає систематичним. Розглядаючи частини і властивості предметів, учні знаходять головні, виявляють їх взаємозв'язки і взаємозалежності. Об'єктами аналізу є предмети, явища, процеси, дії, вчинки людей, мовні явища. Аналіз при цьому тісно пов'язується з синтезом, тобто об'єднанням у думках виокремлених елементів у єдине ціле, встановленням зв'язків між ними. Аналіз, як і синтез, потрібний для того, щоб учні усвідомили будь-який наочний і мовний матеріал [51, с. 27].

Аналіз і синтез у молодших школярів поєднуються в порівнянні об'єктів. Розвиток порівнянь у молодших школярів значною мірою залежить від того, наскільки часто даються молодшого школярам завдання на порівняння різних об'єктів, їх груп і класів, як визначаються орієнтири для зіставлення об'єктів, виділення їх істотних подібних і відмінних ознак (Г.І. Кагальник, О.Я. Савченко та ін.) [72]. Молодші школярі здатні навчитися порівнювати. Формування таких умінь підносить на вищий рівень їх аналітико-синтетичну діяльність.

Якщо дидактичні умови є сприятливими, молодші школярі успішно навчаються порівнювати також числові й алгебраїчні вирази, формули, схеми, речення тощо, знаходити в них щось схоже й відмінне. Молодшим школярам доводиться порівнювати не тільки сприйняті, а й уявлювані об'єкти. Другокласники можуть успішно виділити спільні й відмінні ознаки двох уявлюваних, відомих їм предметів, живих істот (наприклад, горобця й ворони, яблука і сливи тощо). Порівнюючи нові й раніше пізнані предмети чи явища, молодші школярі не тільки аналізують їх, а й синтезують знання, формулюючи результати цих процесів у формі суджень [70].

У молодшому шкільному цьому віці достатньо добре розкриваються загальні і спеціальні здібності дітей, що дозволяє стверджувати про їх обдарованість [57, с. 132].

У психологічному словнику зазначається, що обдарованими діти, є в яких у ранньому віці виявляються здібності і здатність до виконання певних видів діяльності. За здібностями обдаровані діти далеко випереджають своїх однолітків. Відчутною ознакою обдарованості дитини є випереджальний розвиток її інтелекту щодо віку. Для обдарованої дитини характерні: висока активність розуму, підвищена схильність до розумової діяльності, інтерес до певного виду діяльності, елементи оригінальності в ній, потяг до творчості [70, с. 197].

Обдарованою вважають дитину, яка вирізняється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) у певному виді діяльності". У спеціальній літературі частіше виділяють декілька категорій дітей, яких, зазвичай, і називають обдарованими [58]: діти з високими показниками за спеціальними тестами інтелекту (інтелектуальна обдарованість); діти з високим рівнем творчих здібностей (творча обдарованість); діти, що досягли успіхів в певних галузях діяльності (юні музиканти, художники, математики, шахісти і ін.); цю категорію дітей частіше називають талановитими; діти, які добре навчаються в школі (академічна обдарованість).

У всіх без винятку обдарованих дітей наявна яскраво виражена пізнавальна потреба, що полягає у пошуку нового знання, задоволені від розумової праці. Талановиті діти постійно шукають складну інтелектуальну роботу, яка є найбільшим задоволенням.

На думку Л.М. Коробка, інтелектуальна обдарованість не належить до спеціальних здібностей, тому говорити про інтелектуальну обдарованість можливо лише стосовно віддалених від народження стадіях розвитку дитини. Таким чином, ідентифікувати дитину як інтелектуально необдаровану у віці не тільки 6-7 років, а й у віці 10-11 років не варто. Для розвитку інтелектуальної

обдарованості потрібен час, збагачене та варіативне предметне середовище, справа, яка б захоплювала дитину, активні зусилля з удосконалення власних здібностей, авторитетний обдарований дорослий, якісне та індивідуалізоване навчання, а також цілий ряд факторів взаємодії дитини з навколишнім світом [38, с. 58].

До школярів з незвичайно раннім розвитком інтелекту потрібен особливий підхід, забезпечення навчання в більш стислі терміни. А у деяких з них можуть виявитися передумови видатних здібностей. Однак, переважно такі діти залишаються без достатньої уваги і не одержують необхідної підтримки.

Учні з ранньою розумовою спеціалізацією при звичайному загальному рівні інтелекту виявляють особливу схильність до якогось окремого навчального предмету (до певної галузі науки чи техніки). Такий учень пристрасно ставиться до математики або фізики, біології або мови. По "своєму предмету" або їх групі він може вирізнитися, значно перевершувати товаришів по навчанню: легкістю, з якою йому дається специфіка матеріалу; поглибленим інтересом, особливою готовністю засвоювати; творчо брати участь в роботі. Уроки з решти предметів не викликають зацікавленості у нього. Іноді сфера пізнавальних інтересів такого молодшого школяра знаходиться взагалі за межами шкільної програми (наприклад, успіхи в оволодінні новітньою радіо- і відеотехнікою, пристрась до вивчення східних мов – японської, китайської тощо).

Учні з окремими ознаками неабияких здібностей не випереджають товаришів по навчанню в загальному розвитку інтелекту і не досягають яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета, однак їх відрізняють особливі якості окремих психічних процесів (наприклад, надзвичайна пам'ять на певні об'єкти або багатство уяви, що виявляється в несподіваних асоціаціях, або особлива спостережливість, яка поки що не знайшла застосування). Ця своєрідність полягає в особливій оригінальності й самостійності суджень, у неординарності думки щодо різних питань. Переваги їх розумової роботи, певна самобутність мислення, не забезпечуючи успіху в заняттях, можуть здаватися неважливими і ніби непотрібними [44].

До загальних проявів обдарованості у молодшому шкільному віці дослідники відносять такі: загострене почуття свідомості, власної гідності; ініціативність, поєднання протилежностей (швидкість і повільність; обережність і сміливість, гнучкість і стійкість суджень); ранній прояв пізнавальної активності та допитливості; швидкість і точність виконання розумових операцій; стійкість уваги та оперативної пам'яті; сформованість навичок логічного мислення; багатство активного словникового запасу; установка на творче виконання завдань; готовність управляти собою; розвиненість творчого мислення та уяви; наявність інтересу до неординарних явищ [3, с. 11].

Серед таких школярів із своєрідними проявами інтелекту зустрічаються учні з нелегким характером: незалежні, уперті, недостатньо контактні або ж дуже бурхливі. Сфера їх інтересів, установок може не співпадати із загальноприйнятою, з тим, чого від них очікують, на що орієнтують учителі, вихователі. Учні цієї категорії, які мають підвищені, однак погано керовані розумові можливості, оригінальний психічний склад, часто володіють властивостями, які надалі можуть виявитися професійно цінними, надати їм перевагу в певних умовах життя і діяльності. Стосовно таких молодших школярів можна говорити про потенційні ознаки обдарованості [45].

Також серед особливостей прояву інтелектуальної обдарованості в молодшому шкільному віці Л.М. Коробка відзначає те, що обдарованість може бути реальною – чіткою, всім зрозумілою, а може бути потенційною, що перебуває на підсвідомому рівні, характеризується проявом різних форм дисинхронії, які проявляються на двох рівнях: зовнішньому (соціальному) і внутрішньому (особистісному). Соціальна дисинхронія виражена у розриві між обдарованою дитиною і середовищем. Засобом її подолання є особистісно орієнтований підхід. Складніше з внутрішньою дисинхронією, яка передбачає обговорення проблеми невідповідності рівнів розвитку окремих функцій або незбалансованого розвитку окремих здібностей [38, с. 57].

Обдаровані діти з легкістю освоюють комп'ютер, однак часто не можуть навчитися писати розбірливо. Іноді учень пише так, що читати його твори

доводиться два рази, перший, аби розібрати, з яких саме слів він складається, другий, аби зрозуміти ідею.

Розвинена мова і багатий словниковий запас часто можуть виявлятися лише в усному мовленні, тоді як письмова мова може бути збідненою і відставати не лише від усної, але навіть і від письмової мови менш здібних молодших школярів. Як правило, обдаровані діти намагаються складати заліки усно, навіть у тому випадку, коли йдеться про значні обсяги навчальної інформації. Їм зрозуміла суть речей і нецікаве формально поставлене в письмових питаннях завдання.

Обдаровані діти завжди допитливі, проте часто не можуть завчити легкий, однак нецікавий матеріал. Здатні до тривалої інтенсивної діяльності, вони не спроможні виконувати завдання, обмежені часом, інколи безнадійно неорганізовані. Часто, володіючи гострим слухом, вони мають слабку слухову пам'ять і (або) не вміють уважно слухати, а володіючи гострим зором, неуважні до деталей. Такі діти часто відновлюють незнання деталей розумінням загальної логіки матеріалу, що вивчається.

Аналізуючи методи навчання обдарованих дітей, Н. Настенко зазначає, що вони мають відповідати інтелектуальному та соціальному розвитку дитини; переходу від перцептивного пізнання до вищих понятійних рівнів. Н. Настенко зазначає, що *методи навчання* обдарованих дітей мають бути узгодженими з: основним завданням – надання допомоги обдарованим молодшого школярам в засвоєнні знань; рівнем інтелектуального та соціального розвитку дитини, різним вимогам і можливостям, аби виявляти основний та послідовний варіанти розвитку здібностей дитини; переходом від перцептивного рівня пізнання до вищих понятійних рівнів [69, с. 19-24].

Удосконалити освітній процес з обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні, міцні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає, насамперед, періодичність проведення олімпіад з основ наук, КВК, турнірів, конкурсів, вікторин, інтелектуальних аукціонів, змагань, пізнавальних, дидактичних ігор, турнірів кмітливих, брейн-рингів, конкурсів „Розумники і

розумниці”, вікторин, шкільних факультативів, інтелектуальних марафонів тощо. У школах рекомендується проводити конкурси на кращого молодшого школяра школи, напряму, паралелі, класу тощо. Елементи змагання, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей, творчій активності, залучають школярів до активного життя. Розв’язуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають складати власні головоломки, що, безумовно, сприяє розвитку пам’яті, уваги, кмітливості.

У роботі з обдарованими дітьми можуть бути використані різні *форми навчання*: індивідуальні, фронтальні, групові. *Фронтальні заняття* – дискусії, елементи проблемного навчання, дидактичні ігри. *Групові заняття* – парні, постійні групи зі зміною функцій їх учасників, поділ класу на групи з однаковим завданням, з різним завданням із загальним звітом кожної групи перед усім класом. Форми можуть бути різними: „мозкова атака”, вільний час для самокорекції, засвоєння, тощо. Для обдарованих дітей з успіхом можна використовувати нові організаційні форми: „Поле чудес”, заняття клубу „Що? Де? Коли?”, індивідуалізовані програми навчання. Як зазначає О.Лисенко [48, с. 44-45], вчитель загальноосвітньої школи, не можна виділяти групу обдарованих дітей ні з погляду переваги їхніх розумових здібностей над іншими (надання особливих завдань на уроці), ні з точки зору необхідності приділяти їм більшу увагу вчителя (частіше опитувати, викликати до дошки). Краще зробити так, щоб це не було помітно для усього класу і навіть для самих обдарованих дітей. Цю проблему педагог вирішує за допомогою групового заняття, або уроку-змагання. Для проведення уроку-змагання вона ділить клас на кілька груп, у кожну з яких включає одну – дві обдарованих дитині. Кожен учень у команді отримує свою картку із завданням. Виграє та команда, яка виконає всі завдання першою. Діти з високою успішністю у навчанні виконують свою частину завдання швидше, ніж інші. Дбаючи про те, щоб її команда першою виконала завдання, обдарований учень починає допомагати тим, хто відстає. Дуже важливим є те, щоб обдарована дитина не виконувала завдання за іншого, а допомагала виконати його. Позитивним при цьому є те, що на певний час

обдарована дитина стає неформальним лідером, що відбувається невимушено і не створює проблем у міжособистісному спілкуванні. Разом з тим, обдаровані діти вчаться взаємодії з колективом, мобілізувати себе та свої знання для швидкого виконання завдання; обдарована дитина може виявити себе, відкрити нові грані свого „Я” та своєю співпрацею з іншими молодшого школярами допомогти вчителю” [48, с. 45].

Вищезазначені аспекти, які мають бути органічно вплетеними в урок, доповнюються системою *позакласної та позашкільної роботи*: виконання учнем позанавчальних завдань; відвідування гуртка, клубу, секції або участь у тематичних масових заходах (вечорах любителів літератури, математики, природи та ін.); огляди-конкурси тощо.

Отже, основним завданням сучасних загальноосвітніх навчальних закладів є створення умов для розвитку обдарованості. 1. У навчанні обдарованих дітей мають переважати інтерактивні методи. 2. Обдарованим дітям необхідний високий ступінь свободи у виборі видів занять не лише в школі, а й поза нею. 3. Якість педагогічних кадрів, тобто *професійна підготовка вчителя*, має відповідати потребам обдарованої дитини [31, с. 3]

Учитель, що працює з обдарованими дітьми, має розумітися на особливостях психології обдарованих дітей, відчувати їхні потреби і інтереси, мати високий рівень інтелектуального розвитку, бути ерудованим, прагнути до самовдосконалення.

1.3. Стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів

Дослідниками і спеціалістами у сфері підготовки кадрів для навчання обдарованих дітей розроблено ряд положень щодо визначення знань, умінь і навичок, якими повинні володіти педагоги, які є основою для розробки програми підготовки таких фахівців.

Л.О. Мокридіна [52, с. 75-78], у свою чергу, виділяє такі компоненти готовності вчителя до роботи з обдарованими молодшого школярами як когнітивний, конструктивний, мотиваційний, особистісний.

Узагальнюючи вітчизняні та зарубіжні дослідження у сфері підготовки вчителів для навчання обдарованих дітей, Л.В. Мар'яненко зауважує, що поведінка вчителя щодо обдарованих дітей у класі під час навчання і побудови ними власної діяльності повинна відповідати таким характеристикам: учитель має розробляти гнучкі індивідуалізовані програми, створювати сприятливу, емоційно безпечну психологічну атмосферу в класі, забезпечувати зворотній зв'язок з молодшого школярами; використовувати різні стратегії навчання, поважати особистість молодшого школяра, сприяти формуванню в нього позитивної самооцінки; стимулювати творчість і уяву, розвиток розумових процесів вищого рівня; виявляти повагу до індивідуальності молодшого школяра, його цінностей [50, с. 49].

Вивчаючи особистісні якості вчителів, зарубіжні психологи встановили, що "хорошими", за загальною оцінкою, вважаються педагоги, які характеризуються: а) емоційною стабільністю, особистісною зрілістю і соціальною відповідальністю; б) здатністю виявляти доброзичливість й інтерес у спілкуванні з дітьми; в) адекватністю сприйняття навколишньої дійсності. Згідно цього підходу Л.В. Мар'яненко зазначає, що вчителям для успішної роботи мають бути притаманні такі особистісні якості: прагнення до максимальної гнучкості (імпровізація, вміння враховувати найменші зміни в психолого-педагогічній ситуації і відповідно змінювати свою поведінку); здатність до емпатії, сенситивність до потреб молодших школярів; вміння надати викладанню особистісного забарвлення; установка на створення позитивних підкріплень для самосприйняття молодших школярів; володіння стилем неформального спілкування, надання переваги усним, а не письмовим контактам; емоційна врівноваженість, упевненість у собі, життєрадісність [50, с. 50].

Зупинимося докладніше на характеристиці кожного компоненту готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Цілемотиваційний компонент охоплює ціннісні орієнтації, мотиви, потреби майбутнього вчителя, які зумовлюють успішне здійснення ним

відповідного напряму професійної діяльності. Це стає можливим за умови внутрішньої гуманістичної спрямованості викладача, стійкого, усвідомленого, активно-дійового ставлення до педагогічної праці, вираженого у специфіці його мотивів, інтересів, потреб і установок.

Характеризується високим рівнем позитивної професійної мотивації до роботи з обдарованими дітьми, що спонукає вчителя сприяти розвитку їх особистості: інтелектуальних здібностей, когнітивних, особистісно-індивідуальних і комунікативних здібностей, здатності самостійно й раціонально навчатися тощо.

Когнітивний компонент передбачає формування у майбутнього вчителя цілого комплексу відповідних знань про особливості виявлення і розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Вважаємо, що вчителю початкової школи для ефективної роботи з обдарованими молодшого школярами необхідні загальноосвітні, психологічні, педагогічні, соціально-педагогічні, фахові, методичні, науково-дослідницькі знання.

Операційний компонент охоплює відповідні уміння та навички, які сприятимуть розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Спираючись на дослідження Н.В. Кузьміної [41, с. 35-40], можна виокремити п'ять основних груп умінь (виходячи із загальної структури педагогічної діяльності): гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські. Окрім того, вважаємо, що для вчителя, який працює з інтелектуально обдарованими молодшого школярами, особливого значення набувають інтелектуальні та розвивальні вміння.

Таблиця 1.1

Професійні знання майбутнього вчителя початкової школи, які характеризують його готовність до роботи з інтелектуально обдарованими молодшого школярами

№/ п	Професійні знання
I. Психологічні знання	
1)	розуміє сутність поняття обдарованості, його своєрідність;
2)	знає: види і сфери обдарованості;

3)	ознаки інтелектуальної та інших видів обдарованості;
4)	специфіку прояву обдарованості у різні вікові періоди, зокрема, у молодшому шкільному віці;
5)	методики діагностування інтелектуальної та інших видів обдарованості;
6)	сутність психологічного супроводу обдарованої дитини.
II. Педагогічні знання	
1)	знає: форми і методи навчання і виховання інтелектуально обдарованих молодших школярів;
2)	нетрадиційні форми і методи розвитку обдарованості молодших школярів;
3)	позанавчальні форми, методи і засоби розвитку інтелектуальної обдарованості;
4)	стратегії навчання обдарованих молодших школярів (поглиблення, збагачення, прискорення, диференціація, індивідуалізація, проблемність навчання тощо);
5)	досвід навчання і виховання обдарованих дітей в Україні та за кордоном.
III. Соціально-педагогічні знання	
1)	знає: характерні особливості інтелектуально обдарованих молодших школярів, що створюють перешкоди у навчанні;
2)	особливості інтелектуально обдарованих молодших школярів, що створюють перешкоди у спілкуванні з батьками, вчителями, однолітками;
3)	ознаки дисинхронії фізичного та інтелектуального розвитку обдарованих молодших школярів;
4)	негативні прояви інтелектуальної обдарованості (агресивність, неприязнь до школи, відчуття незадоволеності собою та оточуючими, надчутливість, нетерпимість тощо).
5)	сутність соціально-педагогічного супроводу обдарованої дитини.
IV. Науково-дослідницькі знання	
1)	знає: методи діагностування обдарованості;
2)	специфіку їх використання у початковій школі;
3)	науково обґрунтовані методи обробки результатів діагностики;
4)	методики розвитку здібностей;
5)	способи організації наукового дослідження з проблем розвитку обдарованості молодших школярів.
V. Фахові знання	
1)	знає: основні поняття, терміни, ідеї, закономірності предметів викладання;
2)	тенденції сучасного розвитку кожного навчального предмета;
3)	можливості навчальних предметів початкової школи щодо розумового розвитку молодших школярів;
4)	поглиблено зміст навчальних предметів початкової школи;
5)	зміст суміжних навчальних предметів.
VI. Методичні знання	
1)	знає: форми і методи викладання навчальних предметів початкової школи відповідно до потреб інтелектуально обдарованих молодших школярів;

2)	нетрадиційні форми і методи викладання навчальних предметів початкової школи, що сприяють розвитку обдарованості молодших школярів;
3)	позанавчальні форми, спрямовані на удосконалення розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів;
4)	можливості застосування стратегій навчання обдарованих молодших школярів (поглиблення, збагачення, прискорення, диференціація, індивідуалізація, проблемність навчання тощо) у процесі викладання навчальних предметів початкової школи;
5)	досвід викладання навчальних предметів початкової школи відповідно до потреб обдарованих дітей в Україні та за кордоном.
VII. Загальноосвітні знання	
1)	загальна ерудиція;
2)	широкий кругозір

Гностичний блок передбачає такі уміння майбутнього вчителя, як вивчати й аналізувати психолого-педагогічну літературу, різні педагогічні концепції, підходи до початкової освіти, зокрема, особливості навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів молодшого шкільного віку; формулювати провідні цілі процесу початкової освіти відповідно до вимог сучасного суспільства, практичних потреб школи та індивідуальних запитів молодших школярів, у тому числі й інтелектуально обдарованих; аналізувати педагогічні ситуації, які стосуються початкової освіти школярів, об'єктивно оцінювати результати розв'язання задач такого типу; правильно сприймати та аналізувати рівень інтелектуального розвитку вихованців; складати обґрунтовані характеристики рівня інтелектуального розвитку класу, групи, окремого молодшого школяра; виявляти здібних та обдарованих молодших школярів; вчити вихованців інтерпретувати (пояснювати) свою поведінку та вчинки, а також поведінку та вчинки інших людей тощо.

Блок *проектувальних умінь* охоплює здатність майбутнього вчителя складати разом з вихованцями перспективну програму інтелектуального розвитку класу, групи; формулювати систему виховних завдань у роботі з молодшого школярами у контексті розумового виховання; проектувати програму індивідуального інтелектуального розвитку школярів, спрямовану на їх всебічний розвиток; моделювати зміст інформації та способи її подання молодшого школярам (виховні години, бесіди, зустрічі та ін.); моделювати

педагогічні ситуації щодо інтелектуального розвитку молодших школярів; проектувати моделі поведінки своїх вихованців і способи педагогічного впливу на них; власну діяльність з інтелектуального розвитку школярів на певний період, форми та методи саморозвитку та самовиховання з питань підвищення рівня інтелектуального розвитку школярів; учити вихованців прогнозувати результати своїх дій і вчинків, моделювати різні форми інтелектуального розвитку.

Конструктивні вміння майбутніх учителів проявляються у здатності реалізувати поставлені цілі, завдання, програму інтелектуального розвитку класу та окремих молодших школярів шляхом відбору певної інформації, форм, методів розумового виховання, методів, прийомів педагогічної взаємодії, у тому числі й нестандартних, залежно від індивідуальних особливостей кожного вихованця, стимулювати саморозвиток, самоосвіту у контексті інтелектуального розвитку; надавати молодшого школярам ініціативу у доборі змісту, форм, методів розумового виховання; планувати свою діяльність щодо інтелектуального розвитку молодших школярів на найближчий період і вміння її трансформувати відповідно до змін, які відбуваються в структурі її особистості дитини; навчати молодших школярів виділяти головні напрямки у своїй життєдіяльності щодо підвищення їхнього інтелектуального розвитку тощо.

Комунікативні вміння в роботі з інтелектуально обдарованими молодшого школярами спрямовані на ефективність майбутнього вчителя встановлювати доцільні стосунки з дітьми, зокрема, інтелектуально обдарованими; створювати доброзичливу атмосферу в класному колективі; керувати своїми емоціями, поведінкою під час спілкування з дітьми; стимулювати та розвивати в молодших школярів зацікавленість до різних форм інтелектуального розвитку (розв'язування загадок, кросвордів, ускладнених задач, проблемних запитань тощо); навчати молодших школярів самостійно складати задачі, ребуси, формулювати проблемні питання; допомагати обдарованому учню у вирішенні його проблем; співпрацювати з батьками інтелектуально обдарованої дитини,

допомагати їм у створенні відповідних умов для розвитку здібностей молодшого школяра тощо.

Блок *організаторських умінь* охоплює здатність майбутнього вчителя сприяти розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів; організувати навчання згідно можливостей обдарованої дитини; допомагати молодшого школярам в організації власної життєдіяльності з орієнтацією на розвиток їх інтелектуальних здібностей; спонукати кожного молодшого школяра розвивати свої інтелектуальні здібності засобами початкової освіти; стимулювати накопичення молодшими школярами позитивних навичок поведінки, відповідальності, ініціативи, активності; навчати молодших школярів способам організації інтелектуальної діяльності тощо.

Розвивальні вміння майбутнього вчителя, який готується до роботи з інтелектуально обдарованими дітьми, передбачають із володіння сучасними методиками розвивального навчання, вміння складати і реалізувати спеціальні програми розвитку інтелектуально обдарованих молодших школярів, актуалізувати домінуючі й розвивати периферійні здібності молодших школярів, здатність переносити знання, вміння та навички в нові ситуації на основі здійснення проблемно-пошукової діяльності, когнітивних функцій молодших школярів (мислення, увагу, уяву, пам'ять тощо), готовність до подальшої самоосвіти, здатність виявляти і розвивати позитивні якості обдарованої дитини, корегувати негативні якості обдарованого школяра тощо.

Загальні *інтелектуальні вміння* майбутнього вчителя, який готується до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, та його здатність до теоретичного осмислення педагогічної дійсності можуть бути представлені такими ознаками: абстрактного, логічного мислення, розмірковування; чіткого обґрунтування думки; формулювання педагогічних задач, визначення та конструювання можливих варіантів їх розв'язування; самостійного оволодіння знаннями; прогнозування рішення, гіпотези, задумів; швидкого запам'ятовування, структурування, утримування у пам'яті значного обсягу необхідної інформації; володіння широким словниковим запасом, яскравою

уявою, почуттям гумору, довготривалою увагою, кмітливістю; стійкістю інтересів до пізнання нового, незвичайного; оперування цифровими матеріалами; спостережливістю; володіння широкою ерудицією; вмінням складати і розв'язувати головоломки, кросворди тощо.

Оцінювання рівня розвитку інтелектуальних умінь здійснюється з урахуванням особливостей мислення, пам'яті, уяви тощо. Доцільним вважаємо використання відомих та перевірених методик зокрема тестів на IQ, методики визначення множинного інтелекту тощо.

Особистісний компонент передбачає якості особистості студента, які допоможуть йому у майбутньому успішно співпрацювати з обдарованою дитиною. Під особистісними якостями вчителя відомий дослідник проблеми обдарованості Н.С. Лейтес розуміє систему поглядів та переконань, де значне місце займають: *уявлення про самого себе*: (я вірю, що пов'язаний з іншими, а не відокремлений від них; я компетентний у вирішенні проблеми; я несу відповідальність за свої дії та заслуговую довіри; мене люблять я симпатичний як людина); *уявлення про інших*: (оточуючі можуть самостійно вирішувати свої проблеми, вони дружелюбні, мають гарні наміри; їм властиве почуття власної поваги, яке потрібно поважати, цінити та оберігати; оточуючим властиве прагнення до творчості; вони є джерелом швидше позитивних емоцій, чим негативних); *мета та завдання вчителя*: (допомогти виявити та розвинути здібності молодшого школяра). Всі ці складові постійно проявляються в міжособистісному спілкуванні [45, с. 207-210].

Таким чином, учитель повинен бути-доброзичливим і чуйним, мати широке коло інтересів і вмінь, бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних із навчанням обдарованих дітей, бути самокритичним, готовим до перегляду своїх поглядів і постійного самовдосконалення, мати живий і активний характер, володіти почуттям гумору (але без схильності до сарказму), мати творчий особистий світогляд, проявляти гнучкість, мати гарне здоров'я і високу життєздатність, мати окрім педагогічної ще додаткову освіту, спеціальну та післявузівську підготовку до роботи з обдарованими дітьми й бути

готовим до подальшого оволодіння спеціальними знаннями. Такому вчителеві притаманні теплота, ентузіазм, неупередженість, упевненість в своїх силах, енергійність [59, с. 236-237].

Окремим етапом нашого дослідження є розробка критеріїв оцінювання, показників та рівнів готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Відомо, що у процесі педагогічного дослідження виникає необхідність постійного спостереження за змінами, перетвореннями, що відбуваються у різних сферах особистості студентів. Об'єктивна інформація про результати роботи, збір, обробка та аналіз такої інформації, що дають можливість аналізувати, оцінювати та корегувати подальшу діяльність, складають зміст моніторингу. Базовою для моніторингу виступає система діагностики, для здійснення якої необхідні певні критерії та показники [29, с.77].

В основу педагогічного оцінювання ефективності досліджуваного явища, покладені структурні елементи – *критерії*. Згідно представленої вище структури готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів нами було обрано для визначення ефективності розробленої технології навчання ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісно-вольовий критерії.

Ціннісно-мотиваційному критерію відповідають показники, які характеризують особистість майбутнього вчителя, зокрема, його ставлення до молодших школярів; наявність мотивації до роботи з обдарованими дітьми та прагнення постійного удосконалення; широкі інтереси та здібності орієнтування у тих галузях науки, культури, мистецтва, які входять до змісту початкової освіти; високі духовні цінності; здатність до самореалізації власних можливостей.

Когнітивний критерій визначає наявність у студентів глибоких знань у галузі вітчизняної та зарубіжної педагогіки щодо особливостей виявлення та навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів; знань про загальнопедагогічні та специфічні (пов'язані з навчанням інтелектуально

обдарованих дітей) форми та методи навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку; методик ідентифікації обдарованості молодших школярів тощо.

Показниками рівня сформованості у майбутніх учителів виділених нами груп знань стали: обсяг знань з досліджуваної проблеми, їх системність, обґрунтованість, міцність, дієвість. Розкриємо зміст кожного з них.

У поняття „обсяг знань” входить сума фактів, понять, правил, суджень, висновків, явищ і процесів, що засвоєна студентами з проблеми навчання обдарованих молодших школярів.

Під системністю знань розуміємо правильне співвідношення структури та елементів знань, розуміння системи навчального матеріалу, його найважливіших ідей та закономірностей.

Діяльнісний критерій передбачає наявність у майбутніх учителів початкової школи здатності до застосування професійних умінь у власній практичній діяльності; постійне вдосконалення набутих умінь і навичок з метою переходу на вищий рівень педагогічної майстерності; здійснення самоконтролю та самоперевірки правильності застосування професійних умінь, внесення змін і коректив у разі виявлення недоліків; активність у встановленні міжособистісних стосунків з обдарованими молодшого школярами; прояв ініціативи, самостійності, творчості в організації та проведенні аудиторної та позакласної роботи з обдарованими молодшого школярами під час педагогічної практики.

Оцінювання рівня розвитку педагогічних умінь було здійснено за такою шкалою: бал „3” виставляється за високорозвинені, яскраво виражені вміння, що проявляються у забезпеченні оптимального рівня навчального процесу, захоплюють, стимулюють кожного молодшого школяра; бал „2” виставляється за прояв умілості, яка забезпечує ефективність уроку, але у випадках, коли вчитель не повною мірою їх використовує або надміру ними захоплюється; бал „1” виставляється за недостатній прояв уміння, у результаті чого знижується ефективність уроку; бал „0” – при повній або частковій відсутності прояву вмінь, що дає підстави зробити висновок про незадовільний рівень уроку. Запропонована шкала може бути використана у процесі проведення фрагментів

уроків та виховних проєктів майбутніми вчителями на семінарських та лабораторних заняттях, а також під час проходження педагогічної практики. Залежно від загальної суми балів виокремлено такі рівні сформованості вмінь: високий (оптимальний) – 18-21; допустимий – 16-19; середній – 12-15; низький – 8-11; критичний – 4-7; недопустимий – 0-3 [6, с. 306].

Особистісно-вольовий критерій визначає вимоги до особистісних якостей майбутнього вчителя початкової школи, а саме, прояви високого рівня загальної культури по відношенню до оточуючих, які виявляються у комунікативних уміннях; здатність мислити широко і нестандартно; бути наполегливим, оптимістичним; проявляти співчуття та об'єктивність; високу вимогливість до себе; розвинене почуття обов'язку та відповідальності; міцне здоров'я, почуття гумору, творчий потенціал тощо.

На основі визначених критеріїв та показників було розроблено 4 рівні готовності студентів до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів початкової школи: *початковий, середній, достатній та високий*.

Високий рівень: студентів властива стійка професійна спрямованість на роботу з інтелектуально обдарованими молодшого школярами, бажання організувати позитивну педагогічну взаємодію з ними. Виявляє позитивні почуття до обдарованих молодших школярів, здатність до емпатії, сенситивність до їх потреб, емоційну врівноваженість, упевненість у собі, життєрадісність. Демонструє високий рівень знань щодо проблеми обдарованості, впевнено застосовує їх у практичній діяльності. Відрізняється ерудованістю, широким кругозором. Характеризується творчою ініціативою та активністю в організації різних форм навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих молодших школярів. Майбутньому вчителю притаманні варіативні, оригінальні підходи до розв'язання педагогічних завдань, пошук нових творчих способів роботи. Студент оптимально застосовує власний творчий потенціал, прагне до максимальної гнучкості (імпровізує, вміє враховувати найменші зміни психолого-педагогічної ситуації, відповідно трансформуючи свою поведінку). Не чекає інструкцій, постійно пропонує свої

ідеї з урахуванням власних можливостей обдарованих молодших школярів. Володіє стилем неформального спілкування, надає перевагу усним, а не письмовим контактам. Надає викладанню особистісного забарвлення.

Достатній рівень: майбутній учитель характеризується визначеною професійною позицією, мотиваційною спрямованістю на ефективну педагогічну взаємодію з інтелектуально обдарованими молодшого школярами. Виявляє позитивні почуття до обдарованих молодших школярів, прагне зрозуміти їх потреби, спокійно реагує на проблемні ситуації. На достатньому рівні володіє комплексом знань щодо проблеми обдарованості, застосовує їх у практичній діяльності. Характеризується чіткою власною позицією, ерудицією, значним обсягом загальнокультурних знань. Спостерігається здатність до інноваційної діяльності, що виявляється в зацікавленості новітніми тенденціями та пошуком нових форм організації навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих молодших школярів. Проявляє особистісні якості, необхідні для навчання обдарованих молодших школярів.

Середній рівень: студент спрямований на педагогічну взаємодію з обдарованими молодшого школярами, однак його бажання нестабільні і залежать, здебільшого, від обставин. Майбутній учитель намагається організувати продуктивну педагогічну взаємодію, встановити контакт з обдарованим учнем, однак демонструє невпевненість і деякий страх у спілкуванні з ним. Рівень володіння знаннями щодо проблеми обдарованості невисокий, що передбачає наявність уривчастих розрізнених відомостей. Це викликає невпевненість у собі, бажання уникнути спілкування із обдарованою дитиною, намагання випробувати себе в різних формах організації навчально-виховного процесу з урахуванням специфіки інтелектуально обдарованих молодших школярів, однак під контролем викладача. Студента занадто цікавить стороння думка, він не виходить у своїй діяльності за межі відомих йому правил та інструкцій, працюючи за підказками, перевіреними зразками і стандартами. Характеризується фрагментарним проявом індивідуальності.

Початковий рівень: майбутній учитель не зацікавлений у роботі з обдарованими молодшого школярами, намагається будь-що її уникнути. Рівень знань щодо проблеми виявлення та навчання обдарованих молодших школярів низький, що призводить до необміркованості рішень, педагогічна ситуація не осмислюється, а педагогічна взаємодія характеризується формальним спілкуванням. Загальний рівень знань також на низькому рівні, що викликає невпевненість у собі і роздратування від спілкування з інтелектуально обдарованими молодшого школярами, яке здійснюється шляхом спроб і помилок. Таким студентам притаманна низька варіативність дій. Власні індивідуальні особливості або не використовуються, або пригнічуються.

Отже, на основі здійсненого вивчення сучасних підходів до визначення готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності, а також спираючись на проведений констатувальний етап експериментальної роботи, зроблено висновок, що готовність майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів передбачає наявність у нього системи професійно значущих (психолого-педагогічних, фахових, методичних) знань, умінь, навичок, набутого досвіду та особистісних якостей, які забезпечують його ефективну взаємодію з інтелектуально обдарованими молодшого школярами.

Однак у процесі підготовки майбутнього вчителя виникає ряд суперечностей, найбільш суттєвими з яких вважаємо невідповідність між: потребами обдарованого молодшого школяра і недостатнім професійним рівнем підготовки вчителя до роботи з талановитими дітьми; необхідністю виховання нової генерації педагогічних працівників, здатних виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини, і відсутністю методичних засад їх підготовки до роботи із обдарованими молодшого школярами.

Багато вчителів з побоюванням ставляться до обдарованих дітей навіть юного віку. Можна з упевненістю стверджувати – в більшості випадків здібні діти навчаються нижче за свої можливості, що відбувається в результаті недостатньо професійного викладання, негативного ставлення вчителя до

молодшого школяра і неадекватних навчальних програм, складених без урахування особливостей обдарованих дітей [59, с. 235].

З метою визначення рівня обізнаності майбутніх учителів початкової школи з проблемами навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів, нами було проведено експериментальне дослідження, яке стало одним з напрямів контактувального етапу експерименту. Зокрема, вивчався рівень знань студентів щодо проблеми обдарованості. Діагностикою було охоплено студентів 4 курсу (ПО-41 та ПО-42) факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки. Всього в опитуванні взяли участь 56 респондентів, яким було запропоновано дати відповідь на запитання, які визначали рівень усвідомлення студентами сутності поняття "обдарованість", виокремлення ознак його, сфер реалізації здібностей, ефективності форм та методів навчання тощо (Додаток А).

Більшість студентів (28 %) обдарованою вважають людину, яка неординарно мислить, відрізняючись цим від інших є нестандартною володіє особливими якостями. 16 % майбутніх учителів стверджують, що обдарована дитина має певний унікальний талант, розвиває та удосконалює його. За переконаннями 12-ти % досліджуваних, обдарованість – це наявність здібностей до навчання, музики, малювання. Ще стільки ж студентів (12 %) вважають, що обдарованою є дитина, яка добре виконує певний вид діяльності, 8 % респондентів переконані в тому, що обдарована людина має схильності до певної справи, а 4 % опитаних відзначили обдарованість як природний дар кожної людини. Зазначимо, що серед опитуваних були й такі (20 %), які відверто написали, що не розуміють сутність поняття "обдарованість".

Визначаючи ознаки обдарованості, студенти назвали, перш за все, розум, зазначаючи, що така дитина легко засвоює різні предмети – 24 %; захопленість визначеним видом діяльності – 16 %; наявність хисту до певної справи – 12 %; наявність мети у житті (така дитина знає, чого хоче) – 8 %; здатність знаходити підхід до вирішення будь-якої проблеми – 8 %; любов до навчання, активність у засвоєнні знань – 4 %; ввічливість, чесність – 4 %. Варіанти відповідей досить

різноманітні, проте лише 36 % респондентів вказали на такі ознаки обдарованих дітей як захопленість певним видом діяльності, наявність чіткої мети у житті, творчий підхід до вирішення проблем, активність тощо. При цьому 24 % студентів не змогли вказати жодних ознак обдарованої дитини.

Зазначимо, що 56 % опитаних вважають себе обдарованою особистістю, що свідчить про дещо завищену самооцінку студентів. Серед сфер діяльності, в якій вони здатні реалізувати свої здібності та обдаровування, майбутні вчителі частіше називають музичну – 20 %, образотворчу – 12 %, математичну – 8 %, спортивну (футбол чи баскетбол) – 8 %, літературну – 4 %, наукову – 4 %. При цьому лише 36 % досліджуваних задовольнив зміст шкільної освіти, решта ж (64 %) мають певні зауваження до організації навчання.

Оцінюючи значення знань та вмінь, набутих у процесі навчання у школі, 32 % студентів зазначили, що останні не відіграють ніякої ролі у їхньому житті. 48 % респондентів, відзначаючи важливість ЗУН, сформулювали це таким чином: "подобається вивчати новий та цікавий матеріал" – 24 %, "можливо знання стануть у пригоді у подальшому житті" – 16 %, "планую вчитися далі, тому оволодіваю знаннями свідомо" – 4 %.

Серед найбільш ефективних форм і методів, які сприяють розвитку здібностей, респонденти відзначили дискусії – 20 %, цікаві розповіді вчителя – 12 %, роботу в парах – 8 %, різноманітні творчі письмові роботи – 8 %.

Тобто, більшість випускників шкіл мають низький рівень підготовки до науково-дослідницької роботи, не підготовлені до життєвих випробувань, адже вчителі не розвивають у дітей логічне мислення, не створюють на заняттях творчу атмосферу, не спрямовують свою роботу на застосування елементів розвиваючого і проблемного навчання. Окрім того, вчителі на уроках більше працюють з так званими „середніми” молодшого школярами, при цьому „невстигаючі” та обдаровані діти ніби "випадають" з поля зору вчителя. Як наслідок, відсутність зацікавленої співпраці вчителя з молодшого школярами породжує прагнення дітей приховувати свої здібності, культивує відчуття незадоволення навчально-виховним процесом, неприязнь до школи.

З метою створення цілісної картини готовності вчителів до роботи з обдарованими молодшого школярами на другому етапі констатувального експерименту було проведено опитування **учителів початкової школи**. Всього у дослідженні взяли участь 7 вчителів початкових класів, яким було запропоновано опитувальник "Вивчення рівня готовності вчителів до роботи з обдарованими молодшого школярами" (додаток А).

Під поняттям "обдарованість" більшість учителів (65 %) розуміють дуже високий рівень розумового розвитку дитини в якісній своєрідності, самостійності, нестандартності виконання завдань та розумової діяльності загалом. Однак, лише 30 % респондентів пов'язують обдарованість із певним рівнем здібностей особистості, зазначаючи, що обдарованість – це "підвищений рівень розвитку однієї чи кількох здібностей людини, на основі яких з'являється можливість досягати високих результатів у соціально значущих видах діяльності" (20 % опитаних), "своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні певного виду діяльності (10 %). На переконання 5-ти % досліджуваних, обдарованість – це талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності. Низькі показники (30 %) щодо правильного розуміння вчителями поняття "обдарованість" вказують на те, що вчителі плутають поняття "обдарований учень" та "відмінник".

58 % досліджуваних можуть розмежувати поняття "обдарованість" та "талановитість", вказуючи, що талант – вищий рівень прояву обдарованості (40 %), а обдарованість – ступінь вираженості таланту (18 %). Однак значна частина вчителів (35 %) терміни "обдарований" і "талановитий" вживають як синоніми, а 7 % вважають ці поняття тотожними. При цьому 85 % учителів анатомо-фізіологічною основою обдарованості вважають задатки, 10 % – талант, 5 % – саму обдарованість.

Визначаючи основні чинники обдарованості, педагоги-практики надають перевагу логічності мислення – 35 %, креативності – 30 %, умінню вчитися – 22 %, працьовитості – 13 %. Тобто, лише 43 % з опитаних учителів вказали

фактори обдарованості (креативність, працьовитість), які виділив відомий дослідник проблеми обдарованості Н.С. Лейтес, що свідчить про їх недостатню обізнаність із сучасними дослідженнями у сфері обдарованості.

Серед типових особливостей поведінки обдарованої дитини 75 % досліджуваних вказали на активність і постійну заглибленість у роботу обдарованих дітей, 10 % відзначали їхню надзвичайну вимогливість до себе. До ранніх виявів обдарованості вчителі віднесли допитливість, прагнення до експериментування – 55 %, легке і швидке засвоєння та використання нової інформації – 20 %, інтенсивний розвиток мовлення – 15 %, потужну енергійність, значну фізичну, розумову і пізнавальну активність – 10 %.

Серед видів обдарованості, які можуть бути виявлені і розвинуті у процесі шкільного навчання, респонденти назвали академічну, інтелектуальну, творчу – 50 %, музичну, образотворчу, сценічну – 30 %, постійну, тимчасову – 5 %, звичайну, виняткову, індивідуальну – 5 %. Не змогли відповісти на це запитання 10 % вчителів. Отже 80 % досліджуваних виділили такі види обдарованості як академічна, інтелектуальна, творча; музична, образотворча, сценічна. Однак жоден із опитаних учителів не вказав на соціальну (лідерську), психомоторну (спортивну) обдарованість, які теж проявляються у процесі навчання у загальноосвітній школі.

Відповідаючи на запитання анкети, в якій сфері найбільше обдарованих молодших школярів, респонденти виокремили: творчо обдарованих – 73,7 % молодших школярів, лінгвістично обдарованих – 36,8 %, у галузі математики – 26,3 %, у сфері музики – 26,3 %, у сфері спілкування – 21,1 %, загально обдарованих – 15,8 %, спортивно обдарованих – 15,8 %.

До сучасних технологій навчання, доцільних у роботі з обдарованими дітьми, 70 % учителів віднесли різнорівневий індивідуальний підхід, 15 % – уроки-консультації, 15 % – інтерактивні методи. На жаль, вчителі продемонстрували досить вузький запас педагогічного інструментарію, що свідчить про обмеженість їх знань щодо особливостей навчання обдарованих молодших школярів. Хоча 95 % педагогів відмічають, що їм цікаво працювати з

такими молодшого школярами, а 5 % вчителів разом з молодшого школярами постійно знаходяться у пошуку нової інформації та отримують задоволення від такого навчально-виховного процесу.

Вказали респонденти і на негативні прояви обдарованості, які варто враховувати під час роботи з такими молодшого школярами: неприйняття стандартних форм навчання – 40 %, прагнення досконалості, відчуття незадоволення собою і вчителями – 40 %, негативне ставлення до школи – 12 %, невідповідність між фізичним, інтелектуальним та соціальним розвитком – 8 %.

Для виділення кількості інтелектуально обдарованих дітей у початковій школі, нами було застосовано спеціально відібрані для цього методики, зокрема стандартизовану методику для визначення рівня розумового розвитку молодших школярів.

До складу *I тесту* входять завдання, які вимагають від досліджуваних диференціювання суттєвих ознак предметів або явищ від несуттєвих, другорядних. За результатами виконання деяких завдань тесту можна скласти уявлення про обсяг знань досліджуваного.

Інструкція. *"Яке слово з усіх, що я назву, підходить найкраще?"*

Завдання	Оцінка виконання у балах
1. Чобіт має ... шнурок, пряжку, <i>підошву</i> , ремінці, гудзики.	1,9
2. У теплих краях мешкає ... ведмідь, олень, вовк, <i>верблюди</i> , пінгвін.	2,8
3. У році ... 24 міс., 3 міс., <i>12 міс.</i> , 4 міс., 7 міс.	2,7
4. Місяць зими ... вересень, жовтень, <i>лютий</i> , листопад, березень.	2,3
5. В Україні не живе ... соловей, лелека, синиця, <i>страус</i> , шпак.	2,6
6. Батько старший за свого сина ... часто, <i>завжди</i> , ніколи, рідко, іноді.	2,2
7. Час доби ... рік, місяць, тиждень, <i>день</i> , понеділок.	2,8
8. Вода завжди ... прозора, холодна, <i>рідка</i> , біла, смачна.	3,4
9. Дерево завжди має ... листя, квіти, плоди, <i>коріння</i> , тінь.	2,8
10. Пасажирський транспорт ... комбайн, самоскид, <i>автобус</i> , екскаватор, тепловоз.	2,6

II тест складається із завдань, що являють собою словесний варіант виключення „п'ятого зайвого”. Дані, отримані при використанні цієї методики, дають уявлення про володіння операціями узагальнення й абстрагування, про здатність досліджуваного виділяти суттєві ознаки предметів або явищ.

Інструкція. "Одне слово з п'яти зайве, воно не підходить до всіх інших.

Послухай уважно: яке слово зайве й чому?"

Завдання	Оцінка виконання у балах
1. Тюльпан, лілія, <i>картопля</i> , ромашка, фіалка.	2,6
2. Річка, озеро, море, <i>міст</i> , болото.	2,3
3. Лялька, ведмедик, <i>пісок</i> , м'яч, лопатка.	2,7
4. Київ, Львів, <i>Вашингтон</i> , Донецьк, Рівне.	2,6
5. Шипшина, бузок, <i>каштан</i> , жасмин, троянда.	2,4
6. Курка, півень, <i>лебідь</i> , гусак, індик.	2,5
7. Коло, трикутник, чотирикутник, <i>указка</i> , квадрат.	2,5
8. Сашко, Віктор, Петро, <i>Нестеренко</i> , Миколка.	2,3
9. <i>Число</i> , ділення, додавання, віднімання, множення.	3,0
10. Веселий, швидкий, сумний, <i>смачний</i> , обережний.	2,7

III тест – завдання на умовиводи за аналогією. Для їх виконання досліджуваний повинен уміти встановлювати логічні зв'язки і відносини між поняттями.

Інструкція. "До слова "птах" підходить слово "гніздо". Скажи, яке слово підходить до слова "собака" так само, як до слова "птах" підходить слово "гніздо". Чому? Тепер необхідно підібрати пару до інших слів. Яке слово підходить до слова "троянда" так само, як до слова "огірок" підходить слово "овоч". Вибери з тих, що я тобі назву. Отже, огірок - овоч, а троянда ... ,,

Завдання			Оцінка виконання у балах
1	Огірок	Троянда	2,0
	Овоч	бур'ян, роса, садочок, <i>квітка</i> , земля	
2	Город	Садок	2,4
	морква	паркан, гриби, <i>яблуна</i> , колодязь, лава	
3	Учитель	Лікар	2,2
	учень	окуляри, лікарня, палата, <i>хворий</i> , термометр	
4	Квітка	Птах	2,6
	Ваза	дзьоб, чайка, <i>гніздо</i> , перо	
5	Рукавичка	Чобіт	2,4
	Рука	панчохи, підошва, шкіра, <i>нога</i> , щітка	
6	Темний	Мокрий	2,1
	світлий	сонячний, слизький, <i>сухий</i> , теплий, холодний	
7	Годинник	Термометр	2,5
	Час	скло, <i>температура</i> , ліжко, хворий, лікар	
8	Машина	Човен	2,2

	двигун	ріка, маяк, вітрило, <i>хвиля</i>	
9	Стіл	Підлога	2,2
	скатертина	меблі, <i>килим</i> , пил, дошки, цвяхи	
10	Стілець	Голка	2,1
	дерев'яний	гостра, тонка, блискавична, коротка, <i>стальна</i>	

IV тест спрямований на виявлення уміння узагальнювати (потрібно назвати поняття, що поєднує два слова, які входять у кожне завдання субтесту).

Інструкція. „Яким загальним словом можна назвати ...?“

Завдання	Оцінка виконання у балах
1. Мітла, лопата - ... (інструменти)	2,6
2. Літо, зима - ... (пори року)	2,1
3. Окунь, карась - ... (риби)	3,0
4. Огірок, помідор - ... (овочі)	2,2
5. Бузок, шипшина - ... (кущі)	2,6
6. Шафа, диван - ... (меблі)	3,0
7. Червень, липень - ... (місяці)	2,4
8. День, ніч - ... (час доби)	2,8
9. Слон, мураха - ... (живі істоти)	2,2
10. Дерево, квітка - ... (рослини)	2,2

Кожному завданню присвоюється певна оцінка у балах, яка відображає ступінь його складності. Загальний результат за кожним тестом визначається шляхом додавання балів за усіма 10 завданнями.

Аналіз одержаних нами результатів показав, що серед опитаних другокласників 20 % дітей продемонстрували **високий рівень розумового розвитку**. Ці учні мають великий словниковий запас, уміють вільно висловлювати думки, аналізувати, синтезувати, класифікувати події та орієнтуватися у великому потоці інформації, вибирати головне. Окрім того, вони можуть встановлювати логічні зв'язки і відносини між поняттями та швидко виконувати завдання за аналогією. Досліджувані зацікавлені у виконанні зазначених завдань, адже помітним був прояв їх пізнавальної активності: оперативна готовність до відповіді, дослідницька допитливість, прагнення до пошуку.

Достатній рівень розумового розвитку продемонстрували 40 % опитаних молодших школярів. Це означає, що досліджувані деякі завдання виконували із

затрудненням, їм не завжди вдавалося диференціювати суттєві ознаки предметів або явищ від несуттєвих, другорядних. Учні намагалися встановлювати логічні зв'язки і відносини між поняттями, що не завжди було вдалим з огляду на недостатню розвиненість мислення і пам'яті, відсутність творчого підходу до вирішення поставлених перед ними проблем.

40 % молодших школярів показали *середній* рівень розумового розвитку. Цим дітям важко даються запропоновані завдання, лише дехто із школярів більш-менш успішно впорався із роботою. Їм важко узагальнювати ту чи іншу інформацію, встановлювати логічні зв'язки і відносини між поняттями, виділяти суттєві ознаки предметів або явищ, а також застосовувати операції узагальнення й абстрагування. Досліджуваним з недостатнім рівнем розумового розвитку характерний збіднілий словниковий запас, недостатньо розвинене чуття мови, відсутність належного самоаналізу та самоконтролю тощо.

Зауважимо, що серед опитаних не виявлено жодного молодшого школяра з *низьким рівнем розумового розвитку*. Беззаперечно, цей факт відіграє значну роль у системі виявлення, відбору та розвитку здібних та обдарованих дітей (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3

Результати визначення рівня розумового розвитку молодших школярів

Рівень розумового розвитку молодших школярів	Результати експерименту
Високий	20 %
Достатній	40 %
Середній	40 %
Низький	0 %

Визначивши рівень розумового розвитку молодших школярів і сформувавши певне уявлення про знання, вміння та навички дітей, ми перейшли до виявлення характерних особливостей обдарованих молодших школярів.

На основі аналізу проведеного опитування нам вдалося визначити деякі ознаки та особливості поведінки обдарованих дітей. До найбільш характерних

віднесемо наполегливість у досягненні результату у сфері, яка цікавить; креативність, творчий пошук; бажання учитися й досягати у навчанні успіхів, що викликає у них задоволення; бажання відрізнитися від інших дітей; схильність до домінування; здатність відстоювати свою думку; виконувати складні й тривалі завдання із задоволенням; наполегливість; почуття гумору, часто із чітким вираженням сарказму.

Вчителі не завжди готові до роботи з обдарованими дітьми. Більшість з них не спроможні враховувати у своїй діяльності специфічні особливості обдарованого молодшого школяра, їм не вистачає часу, а іноді й бажання рахуватися із проблемами таких дітей. Як результат неспроможності вчителів роздивитися в дитині певні обдарування і допомогти реалізувати їх у практичній діяльності, особистість часто не може правильно обрати життєвий шлях, що зрештою негативно позначається на науковому та інтелектуальному потенціалі держави в цілому, на рівні її економічного та соціального розвитку.

Отже, вчителі і студенти виявляють досить низький рівень знань з проблеми обдарованості, що вказує на необхідність розробки методики, спрямованої на підготовку вчителя до встановлення педагогічно доцільних стосунків з інтелектуально обдарованими дітьми.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Організація експериментальної роботи

Основна *мета* експерименту полягала у перевірці дієвості методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими дітьми.

Завдання дослідження:

- визначити стан підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими дітьми;
- експериментально перевірити ефективність методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з обдарованими дітьми.

На цьому етапі експериментальної роботи було використано комплекс методів дослідження та теоретичних підходів з метою аналізу масиву наукової інформації для побудови структурної моделі інтелектуальної обдарованості та моделі готовності майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

1) *Системний підхід* застосовано при дослідженні обдарованості як міжнаукового феномену, а також під час аналізу процесу навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів. У ході дослідження обдарованості як системного утворення психіки особистості визначено множину взаємопов'язаних елементів, які складають її структуру. Застосування системного підходу дозволило змодельювати розвиток інтелектуальних здібностей та обдарувань молодших школярів початкової школи у процесі їх навчання.

2) *Особистісно-діяльнісний підхід*, в основу якого покладено ідею про те, що лише залучення студентів до цілеспрямованої діяльності щодо оволодіння знаннями, вміннями та навичками, необхідними для розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, і вміле стимулювання їх активності у цій

діяльності з боку викладача може дієво вплинути на рівень готовності майбутнього вчителя до відповідної практичної діяльності.

Ураховуючи сучасні тенденції до гуманізації та демократизації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, основними *принципами* визначено:

1. *Гуманізації*, що передбачає антропоцентристський погляд на людину, її сутність і місце у природі, суспільстві, переорієнтацію стратегії виховання на розвиток обдарувань, здібностей, інтересів, схильностей дитини. Гуманізація освіти долає відчуження вчителя і молодшого школяра від навчальної діяльності, дає змогу звернутися до надбань світової культури, збагатити навчальні предмети ідеями людяності, миру, милосердя, толерантності. Реалізувати цей принцип може лише вчитель-гуманіст [61, с. 6]. Саме тому великого значення у побудові процесу підготовки майбутнього вчителя до роботи з обдарованими молодшого школярами надається формуванню його гуманістичної спрямованості. У процесі організації навчання і виховання обдарованих молодших школярів принцип гуманізації полягає в орієнтації навчально-виховного процесу на особистість молодшого школяра, що виявляється у виборі змісту, методів, засобів навчання і виховання. Учень знаходиться в центрі освітнього процесу, що реалізується у виборі профілю класу, викладача з профільної дисципліни, свободі ухвалення рішення продовжити освіту в профільному класі або повернутися до традиційної системи навчання, в адаптації обдарованого молодшого школяра до форм навчання, характерних для ВНЗ.

3. *Принцип індивідуалізації* полягає в обліку психологічних індивідуальних відмінностей молодших школярів: їх темпераменту, типу мислення, динаміки психічних процесів і т.і.; педагогічній та психологічній підтримці, розробці індивідуальних освітніх траєкторій, підборі педагогічного інструментарію для контролю і корекції ходу і результатів процесу навчання і виховання.

4. *Принцип диференціації* враховує відмінність у рівні навченості та розвитку молодших школярів. Для навчання обдарованих молодших школярів

застосовується як внутрішня, так і зовнішня диференціація, адаптивні різнорівневі форми навчання і контролю.

5. Принцип *гуманітаризації* полягає в переважанні в навчальних планах наук, пов'язаних з вивченням суспільства, культури, історії народу, що реалізується також у процесі позакласної роботи.

Отже, дослідження являло собою складний комплекс науково-теоретичних, методичних та організаційних заходів, які здійснювалися у кілька етапів: констатувальний та формувальний етапи експерименту, метою яких було вирішення певних дослідницьких завдань:

1.2. Методика підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед, пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Інтелектуальний творчий потенціал обдарованих молодших школярів використовується неефективно, оскільки не створено сприятливих умов для реалізації їх здібностей. Серед основних проблем відзначається недостатність теоретичної обґрунтованості проблеми обдарованості (зокрема в питаннях підготовки спеціалістів до роботи з обдарованими дітьми), а також відсутність належного методичного і наукового забезпечення навчально-виховного процесу.

За таких умов, вивчення інтелекту, психологічних механізмів та педагогічних засобів розвитку інтелектуальної обдарованості стає одним із пріоритетних завдань наукових досліджень. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень підготовки вчителів до роботи з обдарованими дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності.

Викладені вище положення призвели до необхідності удосконалення системи педагогічної освіти, що, в свою чергу, вимагає створення відповідної

методики підготовки майбутнього вчителя до роботи з інтелектуально обдарованою дитиною.

Тому підготовка майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів на основі технологічного підходу передбачає дослідження всіх аспектів цього процесу, починаючи з постановки цілей, проектування, організації навчального процесу до перевірки ефективності створеної дидактичної системи, що визначає основні компоненти.

Цільовий компонент передбачає проектування стратегічних, тактичних та оперативних цілей навчання студентів відповідно до розробленої методики готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів.

Мотиваційний компонент охоплює чинники, які спонукають студентів до цілеспрямованої і систематичної роботи з інтелектуально обдарованими молодшого школярами у практичній діяльності.

Змістовий компонент передбачає удосконалення змісту курсів "Педагогіка", "Основи педагогічної майстерності" щодо збагачення його інформацією про особливості навчання і виховання обдарованих молодших школярів, а також розробку спеціальної методики.

Діяльнісно-операційний компонент вміщує різноманітні види, форми, методи, засоби, прийоми професійно-педагогічної підготовки, які спрямовані на реалізацію мети і відповідних завдань щодо готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Серед них: ділові ігри, тренінги, дискусії, індивідуальні, творчі завдання, мікрОВикладання, моделювання, завдання творчого та дослідницького характеру тощо. При цьому студенти оволодівають комплексом різноманітних методів, прийомів, засобів, які допоможуть їм організувати педагогічно доцільну взаємодію з інтелектуально обдарованими молодшого школярами. Такий підхід дозволяє створити для майбутніх педагогів ситуацію за якої кожен з них міг реалізувати свої можливості, виробити власну позицію, переконання щодо

роботи з обдарованими молодшого школярами, сформуватися як вчитель-професіонал.

Контрольно-оцінний компонент спрямований на здійснення контролю та оцінки рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів; відповідної корекції цього процесу. Охарактеризуємо докладніше основні компоненти запропонованої технології.

Удосконалення змісту основних курсів педагогічних дисциплін і введення нових тем для студентів 4 курсу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки, було безпосередньо спрямовано на підготовку майбутнього вчителя до роботи з інтелектуально обдарованими молодшими школярами. Так, до основного курсу "Педагогіка" було внесено доповнення у такі теми:

1. "Школяр, його розвиток і виховання".
2. "Планування роботи класного керівника".
3. "Педагогічна діагностика в роботі класного керівника".
4. "Розумове виховання школярів".
5. "Зміст освіти у сучасній школі".
6. "Форми організації навчання".
7. "Методи та засоби навчання".
8. "Індивідуальна робота з молодшого школярами".

У темі **"Школяр, його розвиток і виховання"** звертається увага майбутніх учителів до сутності понять "задатки", "здібності", "обдарування". Студенти аналізують та зіставляють ці категорії, доходючи висновку, що обдарованість – це рівень розвитку здібностей особистості, який перевищує середній рівень і дозволяє людині досягати високих результатів у певному виді діяльності. Майбутні вчителі знайомляться із видами здібностей, зокрема, аналізуються загальні та спеціальні здібності, що виступають передумовами для розвитку різних видів обдарованості. Поряд із загальними, що впливають на становлення особистості молодшого школяра, студенти характеризують чинники, що входять

до структури обдарованості: когнітивні, особистісні, соціальні. На практичному занятті з цієї теми студентам пропонується провести невеличке дослідження: побудувати генеалогічне древо своєї родини; проаналізувати, що вони успадкували від своїх батьків та прадідів (при цьому використовується опорна схема заняття стосовно тих якостей, що передаються генетично). Особлива увага звертається на здібності до певних видів діяльності. У кінцевому результаті студенти складають таблицю та роблять відповідні висновки.

Тема **"Планування роботи класного керівника"** доповнена відомостями про сутність індивідуального плану розвитку особистості інтелектуально обдарованого молодшого школяра, принципами та правилами побудови тощо. На практичному занятті студенти складають "Карту обдарованої дитини", на основі якої здійснюється моніторинг досягнень молодших школярів упродовж їх навчання у школі. Карта включає такі положення, як: загальні відомості про дитину (ППІ, дата народження, домашня адреса, навчально-виховний заклад, який відвідував до вступу до школи тощо); дані про сім'ю та сімейне виховання; статус дитини у сім'ї (єдина, старша, молодша дитина); статус сім'ї, в якій виховується дитина (повна, неповна, багатодітна); стан здоров'я і фізичний розвиток дитини (зір, слух, моторно-рухова система, вади мовлення, кризові та психотравмуючі ситуації у житті дитини); сформовані інтереси та спеціальні здібності дитини (академічна сфера – лінгвістичні, літературні, суспільні, природничі, економічні, математичні; сфера руху та художньої діяльності – образотворчі, вокальні, музичні, хореографічні, акторські, спортивні); особливості психологічної адаптації до навчальної діяльності у школі (рівні: повний, виражений, помірний, початковий, відсутність адаптації); особливості психологічної адаптації до класного колективу (рівні: лідер, популярний, малопопулярний, ізольований).

На основі психолого-педагогічного спостереження за розвитком особистості школяра фіксується ряд показників. При цьому враховуються думки людей, які безпосередньо спілкуються з дитиною, а саме: шкільного психолога, педагогів, батьків. Усі вони, незалежно один від одного, характеризують рівень

розвитку дитини за такими критеріями: загальна орієнтація у навколишньому середовищі (високий, середній, низький рівень); інтелектуальний розвиток; комунікативні здібності; самокритичність оцінювання своїх дій та вчинків; цілеспрямованість, наполегливість; орієнтація на здобуття максимуму необхідної інформації; культура мовлення; особливості нервової системи, темпераменту (врівноваженість, неврівноваженість, слабкість нервової системи, правша, лівша, рівень творчого розвитку).

В індивідуальній картці молодшого школяра фіксуються результати інтелектуального марафону впродовж терміну, передбаченого програмою. Особлива увага приділяється розвитку інтересів молодших школярів шляхом їх участі у роботі гуртків, факультативів, клубів, секцій тощо. Окрім того, формулюються висновки стосовно здібностей молодшого школяра до занять науковою працею за допомогою ряду показників, зокрема: уміння висловлювати думки чітко і ясно; рівня розвитку моторної пам'яті; розуміння абстрактних понять; здатності до узагальнення; зацікавленості науково-популярною літературою; вміння формулювати мету та завдання дослідження, планувати свою діяльність; схильності до експериментування; потребою у пошуку нестандартних рішень; потребою у нових знаннях тощо. Окремо вказуються тема наукового дослідження, наявність наукових статей, інших робіт.

Результатом проведеної роботи є індивідуальні рекомендації стосовно розвитку інтелектуальних та творчих здібностей кожної дитини.

Тема *"Педагогічна діагностика в роботі класного керівника"* доповнена діагностиками здібностей молодших школярів. Зокрема, майбутні вчителі знайомляться із такими відомими методиками: психологічні тести (тестові методики Г. Айзенка, прогресивні матриці Равена, опитувальник домінуючих здібностей І. Гарднера та інші), призначені для вивчення логічності мислення молодших школярів, визначення коефіцієнта інтелектуальності, розподілу здібностей тощо. На практичних заняттях студенти навчаються користуватися цими методиками, перевіряючи власний рівень розвитку інтелектуальних, творчих, домінуючих здібностей тощо.

Вивчаючи тему **"Розумове виховання школярів"** майбутні вчителі поглиблюють свої знання щодо розуміння сутності понять "інтелект", "інтелектуальні здібності", інтелектуальний розвиток", "інтелектуальна обдарованість" тощо. Глибоко аналізуються сучасні підходи до розуміння природи інтелекту, зокрема дослідження Г. Айзенка, Г. Гарднера тощо. Студенти знайомляться із формами і методами виховної роботи класного керівника щодо інтелектуального розвитку молодших школярів різних вікових груп.

До змісту теми **"Зміст освіти у сучасній школі"** внесено корективи щодо стратегій навчання обдарованих дітей, зокрема інтелектуально обдарованих. Майбутні вчителі дізнаються, що у зарубіжній школі найчастіше використовують такі стратегії навчання обдарованих дітей як прискорення, збагачення, поглиблення, проблемність тощо. На практичному занятті студенти аналізують зміст сучасних підручників для початкової школи, визначаючи можливості реалізації названих стратегій у навчанні молодших школярів молодших класів.

Теми **"Форми організації навчання"** та **"Методи та засоби навчання"** збагачені матеріалом, який розкриває необхідність застосування для навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів творчих методів навчання, які спрямовані на визнання раніше невизнаних або невикористаних можливостей; виховання поваги до бажання дітей самостійно працювати; формування вміння стримуватися від втручання у процес творчої діяльності; надання дитині свободи вибору; індивідуалізацію навчальної програми залежно від особливостей молодшого школяра тощо. Студенти дізнаються, що у роботі з обдарованими дітьми можуть бути використані різноманітні форми навчання: фронтальні (дискусії, елементи проблемного навчання, дидактичні ігри), групові (парні, постійні групи зі зміною функцій їх учасників, поділ класу на групи з однаковим завданням, з різним завданням), індивідуальні тощо. Аналізується потенціал самостійної роботи інтелектуально обдарованих молодших школярів, *позакласної та позашкільної роботи* (виконання учнем позанавчальних завдань; відвідування гуртка, клубу, секції або участь у тематичних масових заходах

(вечорах любителів літератури, математики, природи та ін.); огляди-конкурси тощо.

Тема *"Індивідуальна робота з молодшого школярами"* безпосередньо присвячена особливостям роботи вчителя з обдарованими дітьми. На цьому занятті формуються уявлення студентів про сучасні концепції обдарованості особистості, особливості прояву обдарованості, її види та сфери, можливості розвитку обдарованості, зокрема, розвитку когнітивної сфери особистості, та про можливості становлення обдарованості дітей в контексті навчально-виховного процесу.

Отже, удосконалення змісту основного курсу "Педагогіка" дозволяє дати майбутньому вчителю загальне уявлення про сутність обдарованості, навчити студентів ідентифікувати її види, ознайомити із основними стратегіями, формами, методами та засобами навчання і виховання обдарованих молодших школярів.

Запропоновані теми відповідають вимогам до професійної підготовки майбутнього педагога, доповнюють базові навчальні курси "Педагогіка", "Основи педагогічної майстерності" у вищих навчальних закладах, поєднує традиційні підходи з інноваційними процесами, які відбуваються в освіті.

Розділ – "Поняття про обдарованість" – знайомить студентів із базовими поняттями проблеми, до яких належать, перш за все, такі категорії, як "обдарованість", "талант", "геній". Їх аналізу та встановленню взаємозв'язку між ними надається багато уваги. Окрім цього, докладно розглядаються поняття "задатки" та "здібності", аналізуються підходи до класифікації здібностей, наводиться структура творчих здібностей та критерії їх оцінювання. Розкривається сутність обдарованості та її види, розглядаються основні підходи до вивчення різних видів обдарованої особистості. У цьому розділі також досліджується генеза основних психолого-педагогічних ідей з проблеми обдарованості в історії вітчизняної, та зарубіжної науки.

Розділ – "Організація навчання й виховання обдарованої особистості" – студенти знайомляться з принципами особистісно орієнтованого навчання і

виховання; напрямками виховання; індивідуально-типологічними особливостями обдарованої особистості; методами її вивчення; методами і прийомами виховання та самовиховання; питаннями організації навчального процесу; особливостями роботи загальноосвітніх навчальних закладів щодо розвитку обдарованості молодших школярів. Одночасно студенти оволодівають основними науково-педагогічними методами вивчення обдарованої особистості. Серед них теоретичні та емпіричні методи: теоретичний аналіз педагогічної літератури, вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, анкетування, спостереження, бесіда, рейтинг, самооцінка; методи стимулювання пізнавальної діяльності, методи контролю й аналізу ефективності навчально-виховної діяльності щодо розвитку здібностей та обдарувань молодших школярів.

Майбутні вчителі ознайомляться з особливостями діяльності вчителя-вихователя щодо розвитку здібностей та обдарувань молодших школярів. Вони мають усвідомити велику соціальну відповідальність учителя за долю майбутнього покоління.

Детально розглядаються проблеми обдарованої особистості, які виникають у позанавчальній діяльності, зокрема: обдарована особистість і взаємовідносини у сім'ї; методи роботи з батьками; організація позакласної навчально-виховної діяльності; неформальні об'єднання обдарованих особистостей; напрямки роботи з громадськістю тощо.

Вивчення названих тем будується за принципом поєднання теоретичних знань із оволодінням практичними вміннями та навичками. Лекції чергуються із практичними заняттями, які проходять у формі ділової гри, рольового перевтілення, мікрОВикладання, розробки авторських виховних проєктів тощо. Студенти, використовуючи набуті знання, навчаються виявляти індивідуальні особливості кожної особистості, оволодівають методиками ідентифікації обдарованості; розробляють власні методики дослідження; проводять дискусії, бесіди; навчаються складати програми розвитку здібностей та обдарувань молодших школярів, планувати відповідну роботу навчального закладу;

розв'язують педагогічні задачі; складають план бесіди для батьків; розробляють плани факультативних занять, проектують позакласні заходи, конкурси, презентації обдарованої особистості тощо.

Однак, охарактеризований вище аспект готовності педагога до роботи з обдарованими молодшого школярами в початковій школі не знаходить достатнього відображення у практичній діяльності. Не менш важливим, на нашу думку є індивідуальні особливості педагога, рівень розвитку його здібностей, професійної майстерності. Ці чинники мають значний вплив на успішність реалізації творчого потенціалу обдарованих молодших школярів. Тому нагальною потребою є формування творчої особистості педагога (протягом усього періоду навчання у вузі), який здатний навчати, розвивати, розуміти індивідуальні особливості й потреби молодших школярів; який володіє методами творчої діяльності і не зупиняється на досягнутому.

Тому одним з напрямів підготовки є введення у кожен навчальний предмет спеціальних завдань, *спрямованих на розвиток творчих здібностей*: розвиток здібності визначати протиріччя та проблеми; формування незалежних суджень взагалі, оцінних суджень – зокрема; розвиток гіпотетичного мовлення та розвиток фантазії.

З огляду на психологічні, фізіологічні, дидактичні й інші особливості навчання й розвитку обдарованих дітей, основною вимогою до підготовки педагогів для роботи з ними є трансформація педагогічної свідомості, а саме зміна сформованих раніше стереотипів сприйняття (молодшого школяра, навчального процесу та самого себе), спілкування і поведження (способів взаємодії) і, нарешті, методів навчання і виховання.

Провідною формою реалізації програми у закладі вищої освіти є лекція. Вона закладає основи розуміння і ставлення до предмета. Лекція – це розгорнутий, організований у доступній формі систематичний виклад сутності певної проблеми. Дидактичним завданням лекції є не тільки ознайомлення студентів з основним змістом, закономірностями, головними ідеями, а й спрямування міркувань у процесі подальшої самостійної роботи. Тому ми

пропонуємо провести лекційні заняття на теми: "Сутність обдарованості та її місце в структурі особистості", "Сучасні моделі обдарованості та їх основні складові елементи", "Навчання обдарованих молодших школярів на уроках рідної мови та читання в початковій школі" тощо.

Іншою формою реалізації є семінарські заняття, що забезпечують розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань у навчальних умовах. Ми пропонуємо реалізовувати різноманітні форми проведення семінарів.

Семінар-бесіда має таку структуру: слово викладача, бесіда за окремими невеличкими питаннями, підсумкове слово викладача.

Семінар-дискусія на тему: „Досвід розвинених країн світу в організації навчання та виховання обдарованих дітей". Найпростішою його формою є обговорення протягом короткого часу певної проблеми в групах із кількох осіб, а потім аналіз його результатів у складі всієї групи. Пропонуємо провести інший варіант заняття шляхом виконання певних ролей: ведучий, опонент чи рецензент, логік, психолог, експерт та інші *особи*. *Ведучий* виконує всі керівні обов'язки педагога: стежить за ходом семінару, обговорення проблем, за аргументацією виступів, заохочує товаришів до активної участі в обговоренні її проблем, підсумовує результати заняття тощо.

Опонент або *рецензент* повинен не тільки проаналізувати основні позиції доповідача, а і знайти помилки та вразливі місця у виступі й запропонувати свій, найбільш оптимальний варіант розв'язання проблеми.

Логік з'ясовує суперечності й логічні помилки у виступах доповідача та опонента, уточнює визначення понять і категорій, аналізує хід доведень тощо.

Психолог відповідає за організацію змістовного спілкування і взаємодію молодших школярів під час семінару-дискусії, сприяє узгодженості спільних навчальних дій, доброзичливості взаємин, не допускає перетворення дискусії на конфлікт шляхом згладжування різких думок, зведення їх до жартів, стежить за правилами ведення діалогу.

Експерт оцінює дієвість усієї дискусії, правомірність висунутих гіпотез і передбачень, зроблених висновків, висловлює свою думку про внесок того чи іншого учасника в прийнятті спільного рішення, дає загальну характеристику дискусії тощо.

Інші учасники дискусії мають стежити за її розвитком, ставити запитання доповідачеві, опонентові, рецензенту, активно включатися в спілкування на будь-якому етапі дискусії, висловлювати свої думки та оцінки, доповнювати тих, хто виступав, робити критичні зауваження щодо предмета дискусії, вести себе коректно щодо товаришів та їхніх висловлювань тощо. Також згідно з методикою заняття і побажаннями учасників семінару-дискусії можуть пропонуватися й інші ролі. Коли чисельність студентів досить велика, можна призначити на вищезазначені ролі кілька осіб.

Семінар-дослідження. Елементи семінару доцільно застосовувати при вивченні діагностики обдарованості молодшого школяра. У даному питанні доцільно не лише розглянути методики виявлення обдарованості, а й провести, залучаючи студентів з метою з'ясування своїх нахилів та здібностей.

Семінар-взаємонавчання на тему „Дидактичні поради з розвитку творчих здібностей молодших школярів". Кожним студентом розглядається окрема вправа з розвитку творчих здібностей у початковій школі. Студенти сідають по рядах, відповідно до своєї теми і за командою викладача за визначений час викладають один одному зміст вправи, обговорюють суперечливі моменти, доходять спільної думки. Перший ряд навчає другий, а третій четвертий. Після цього перший навчає четвертий, а другий третій. Дії повторюються.

Під час проведення лекційних та семінарських занять особливе місце займають *вербальні методи*, до яких відносяться розповідь, пояснення, бесіда.

Бесіда – метод словесного обговорення матеріалу, що вивчається. Викладач має уважно стежити за відповідями студентів, за їх повнотою, правильністю, обґрунтованістю. Коли відповідь є помилковою доцільно ставити запитання типу: „Хто має іншу думку щодо розв'язання цієї проблеми?"

або „Хто має бажання доповнити?“. Тільки після цього викладач повинен констатувати правильну відповідь, якщо вона обґрунтована, повна, або сам давати правильну відповідь, коли вона помилкова або неповна. Ефективність бесіди залежить від уміння педагогом керувати її ходом, уважно стежити за часом, ставити основні та додаткові запитання, уважно слухати відповіді студентів. Формуванню навичок творчого мислення сприяє метод сократівської бесіди. Вона здійснюється шляхом постановки перед студентами певних запитань у чіткій логічній послідовності. Викладач формулює запитання так, щоб вони не передбачали готової відповіді, а на основі аналізу певних явищ і фактів формували власні погляди та знання.

Пояснення – словесне тлумачення понять, явищ найскладніший вид розповіді. Метод пояснення переважно використовується під час викладання нового матеріалу, а також у процесі закріплення. Успіх пояснення залежить від його доказовості, логіки викладу добору аргументації. Вагоме значення мають чіткість мовлення, темп, образність мови.

Розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу. Розповідь повинна відповідати певним вимогам: забезпечити виховну спрямованість навчання, оперувати тільки достовірною і перевіреною інформацією; спиратися на доступну кількість прикладів і фактів; будуватися за планом; передбачати зрозумілість основної думки та її головних моментів; містити висновки та узагальнення.

Дискусія – дієвий метод обговорення питання, що вивчається. Передбачає колективне обговорення якогось суперечливого твердження, проблеми, під час якого пізнається істина. Викладачу слід керуватися такими рекомендаціями: хибні відповіді необхідно коментувати з повагою і приязню, не допускаючи недоречних жартів з боку інших її учасників. Під час дискусії має панувати атмосфера творчості, щирості невимушеності, принциповості. Необхідно вчити поважати опонента, відстоювати свої аргументи і поважати інших.

Як відомо, студенти з побаченого запам'ятовують 40%, з почутого – 20, а з одночасно побаченого і почутого – 80%. Тому доцільно застосовувати *наочні*

методи, серед яких найчастіше застосовується метод показу. Показ – навчальний метод, який являє собою сукупність прийомів, дій, і засобів за допомогою яких створюється наочний образ предмета. Загальновідомі два види показу: ілюстрування і демонстрація. Значення **ілюстрування** полягає в тому, що яскравіше увиразнюють думку педагога: плакати, схеми, таблиці, малюнки на дошці. **Демонстрування** характеризується рухливістю засобу показу: навчальний кінофільм чи його фрагменти, навчальна телепередача. Метод ілюстрування і демонстрування вимагає суворого дотримання ряду технічних прийомів і правил. Наприклад, об'єкт, що демонструється має розміщуватися так, щоб він був доступний всім.

Самостійна робота студентів. Суть методу в самостійному виконанні завдань студентом з метою повторення і глибшого засвоєння матеріалу, який вивчається. Самостійна робота студентів полягає в виготовленні таблиць, схем, діаграм; виконанні творчих робіт, написанні наукових статей; засвоєнні нового матеріалу; виконанні усних завдань; підготовці доповідей, рефератів.

Як зазначають дослідники, близько 40% коефіцієнта корисної дії спеціалісти отримують під час спілкування на різних конференціях, семінарах. Тому ми пропонуємо застосовувати метод круглого столу під час розгляду теми "Досвід розвинутих країн світу в організації навчання і виховання обдарованих молодших школярів". Суть цього методу полягає в тому, що студенти заздалегідь готують доповіді, реферати, виступи. На занятті вони заслуховуються, після чого починається їх обговорення, аналіз, коментування обмін думками. З метою створення сприятливих умов для активної участі всіх студентів у цьому процесі, викладачу слід дотримуватися рекомендацій, які стосуються проведення дискусії. Також можна застосовувати технічні засоби, матеріали з періодичної преси, схеми, наочні приклади тощо.

Під час реалізації пропонуємо застосовувати метод гри, зокрема, предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні ігри та гру-драматизації. Ефективним, на наш погляд, буде використання рольових та імітаційних ігор. Імітаційні – імітують події, конкретну діяльність молодших школярів, вчителів, а рольові ігри

сприяють відпрацюванню тактики поведінки, дій, виконання функцій та обов'язків конкретної особистості. Для проведення гри з використанням ролі розробляється модель ситуації, розподіляються ролі. Доцільним є застосування методу аналізу конкретної ситуації, що сприяє оволодінню професійними знаннями шляхом самостійного вирішення проблеми. Група студентів, перед якою визначається певна ситуація, повинна запропонувати якомога більше ідей щодо її розв'язання.

Нами було використано низку методик. Наведемо деякі приклади [21, с. 18-19].

Активізація діяльності учасників за допомогою гри "**Акваріум**".

Ведучий: Зараз ви по колу, за годинниковою стрілкою, передаючи мікрофон, дасте коротку відповідь на запитання: "Як можна виявляти обдарованість?" (Відповіді слід записувати у вигляді променів. На основі записаного робиться висновок.).

Слід пам'ятати, що виявлення здібностей обдарованих дітей приносить користь не лише їм, а й усьому суспільству. Чим раніше починається розвиток юних обдарувань, тим краще, адже талант може й не виявитися, якщо під час виховання та навчання не буде створено умов для його розвитку.

"Мозковий штурм"

Учасникам пропонують дати відповіді на запитання:

- Які умови слід створити для роботи з обдарованими дітьми?
- Які типові умови створено в закладах нового типу?

(Учасники подають ідеї, їх записують на дошці.)

Висновок:

- Чи достатні умови створено для роботи з обдарованими дітьми?
- Що потрібно для роботи з обдарованими дітьми?

Робота в групах

Важливим моментом у роботі з обдарованими молодшого школярами є розробка форм та методів роботи з ними. І зараз, під час вправи, ми разом з'ясуємо,

якими формами та методами варто керуватися, організовуючи навчальну та виховну роботу з обдарованими дітьми, і які з них, на вашу думку, дають позитивні результати.

Завдання. Учасникам пропонують вибрати смужку певного кольору й об'єднатися в групи (по 4 особи). У групах слід обговорити питання: "Які форми і методи роботи ви використовуєте в роботі з обдарованими дітьми?", "Що, на вашу думку, є найефективнішим і дає хороші результати?" (Визначити 1, 2, 3, ... місце за важливістю). Час на обговорення в групах 5 хв. Вибрати доповідача. Результати згрупувати.

Висновок: які форми та методи використовують учасники в навчально-виховному процесі? Що є найефективнішим у роботі?

Рольова гра: **Аналіз ситуацій**

Розгляньмо обдарованість як проблему з різних позицій за допомогою рольової гри.

Ситуація 1.

Дитина, навчаючись у гімназії, виявила артистичні дані (співає, декламує вірші). Через часті виступи, як у гімназії, так і на різних конкурсах, у дитини знизилися успіхи у навчанні, та ще в її характері з'явилися зверхність, байдужість до життя гімназії. Постало питання про те, що дівчинка не відповідає правилам "Статуту гімназії". (Обговорення проблеми.)

Ролі грають: директор, завучі, вчителі, класний керівник дівчинки, батьки, однокласники, дівчинка.

Завдання: вибрати пелюстку квітки, на якій із зворотного боку зазначено роль, згрупуватися відповідно до кольорів пелюстки (тобто ролей), і розглянути: дану проблему кожному зі своєї позиції, зважити всі "за" і "проти". Від групи вибрати одного доповідача. На обговорення в групі відводять 3 хв. (Учасники вибирають ролі.)

Ситуація 2.

Оксана дуже добре вчилася, була старанною, активною, допитливою ученицею, всім цікавилася. Кожен учитель помічав у дівчинки здібності відповідно до свого профілю і пропонував їх розвивати (гуртки, секції, пізніше олімпіади, захисти робіт з математики, історії, літератури). Через свою старанність,

відповідальність дівчинка "розривалася", намагалася встигати всюди. У старших класах Оксана вибрала певний профіль для свого розвитку, але часто чула від учителів: "Ми тебе готували...", "Ми на тебе сподівалися..."

Ролі грають: директор, завучі, вчителі, класний керівник дівчинки, батьки, однокласники, дівчинка.

Завдання: вибрати пелюстку квітки, на якій із зворотного боку зазначено роль, згрупуватися відповідно до кольорів пелюстки, тобто ролей, і розглянути дану проблему кожному зі своєї позиції, зважити всі "за" і "проти". Від групи вибрати одного доповідача. На обговорення в групі відводять 3 хв. (Учасники вибирають ролі.)

Вправа "Відкритий мікрофон"

Учасникам пропонують дати відповідь на запитання: "Якою є ваша роль в роботі з обдарованими дітьми". (Учасники, передаючи мікрофон по колу, відповідають на запитання) [21, с. 18-19].

У реалізації програми можливі інші методи і форми його проведення. Все залежить від творчості та бажання викладача і студентів. Проте викладач має пам'ятати, що тільки правильний вибір і застосування методів навчання можуть забезпечити високий рівень знань студентів, що сприяли формуванню потреби в систематичній свідомій, творчій, навчальній праці.

Методи контролю сприяють виявленню рівня реальних досягнень у навчанні, з'ясуванню недоліків цього процесу і шляхів їх подолання, внесенню необхідних коректив. До нього відносяться *метод усного контролю*, який здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування; *метод письмового контролю*, *метод тестового контролю*, в основі якого лежать тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких свідчить про наявність (відсутність) у студентів певних знань. Цікавим методом контролю є *інтелектуала розминка*. Цей метод можна застосовувати з метою приведення студентів в активний „стартовий” стан за допомогою актуалізації їхніх знань, обміну думками, опрацювання загальної позиції та формування мотивації до навчально-пізнавальної діяльності. Водночас викладач має можливість

з'ясувати рівень підготовленості студентів до розв'язання певних теоретичних та практичних завдань та набуття знань. Інтелектуальна розминка проводиться у швидкому темпі у формі експрес-опитування: викладач звертається до студентів із запитаннями, на які вони повинні дати коротку, але конкретну і змістовну відповідь. На проведення цього дидактичного заходу відводиться 10-15 хвилин. Розминка може передувати практично будь-яким груповим заняттям. Обробка результатів дозволяє виявити недоліки у підготовці студентів до відповідної роботи.

2.3. Аналіз результатів експерименту

Метою формувального етапу експерименту, стала розробка та практична перевірка ефективності розробленої методики підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Експериментальна робота здійснювалася і охоплювала студентів 4 курсів (ПО-41, ПО-42).

Нами було виділено експериментальні та контрольні групи. Експериментальні групи склалися із студентів IV курсу, які вивчили традиційні курси "Педагогіки", "Основи педагогічної майстерності". Для них було введено у процес навчання розроблену методику підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми. У контрольних групах навчальний процес відбувався згідно традиційної програми вивчення загально педагогічних та історико-педагогічних дисциплін, зміст яких було збагачено тематикою щодо особливостей навчання і виховання обдарованих дітей. Зіставлення обох об'єктів дослідження проводилось як до експерименту, так і після нього. Це дало можливість порівняти вихідні та кінцеві характеристики процесу формування відповідних знань, розвитку мотивації, професійних умінь та особистісних якостей майбутніх учителів і, таким чином, довести ефективність запровадження запропонованої технології побудови навчального процесу.

За результатами вхідної діагностики (самооцінка та оцінка сформованості відповідних знань, умінь, особистісних якостей) студентів було поділено на

чотири рівні за розвитком окреслених компонентів (початковий, середній, достатній, високий).

На основі розробленої структури готовності майбутніх учителів до роботи з обдарованими молодшого школярами було підготовлено опитувальний лист для студентів, за яким проводилося вивчення ступеня розвитку певних компонентів особистості майбутніх учителів: ціле-мотиваційного, когнітивного, операційного і особистісного.

Формувальний експеримент здійснювався у кілька етапів.

Значне місце в експериментальній роботі посідала діагностика рівня мотивації, сформованості відповідних знань, умінь та особистісних якостей майбутніх учителів, які здійснювалися у два етапи – на початку та у кінці експерименту. Оцінювався рівень сформованості кожного з компонентів розробленої нами моделі готовності майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів початкової школи.

Цілемотиваційний компонент передбачав формування у майбутніх учителів стійкої мотивації та потреби у цілеспрямованій і систематичній роботі з інтелектуально обдарованими молодшого школярами. Цей процес характеризується високим рівнем позитивної професійної мотивації до роботи з обдарованими дітьми, що спонукає вчителя сприяти розвитку їх особистості: інтелектуальних здібностей, когнітивних, особистісно-індивідуальних і комунікативних особливостей, здатності самостійно й раціонально навчатися тощо. Мотивація ґрунтується на інтересі до виявлення особистісних особливостей молодших школярів, визначення їх можливостей, до розвитку їх здібностей, на потребі у спілкуванні з цією категорією молодших школярів, прагненні допомогти їм виявити та розвинути свої здібності. Все це формує установку майбутнього вчителя на творчу діяльність, на розвиток особистості молодшого школяра, навчальне та професійне співробітництво, безумовне прийняття особистості молодшого школяра, розуміння тощо.

Когнітивний компонент передбачав формування у майбутнього вчителя цілого комплексу відповідних знань про особливості виявлення і розвитку

інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Для перевірки рівня сформованості у студентів визначеного переліку знань ми підготували шкали, що вміщують показники стосовно ступеня значущості та рівня сформованості відповідних знань у самооцінці респондентів (зрізи проводилися двічі – до і після експерименту). Результати самооцінки знань наведено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рівень сформованості професійних знань у студентів контрольних та експериментальних груп

№/п	Професійні знання	Значущість	ЕГ до екс	ЕГ після екс	КГ до	КГ після
I. Психологічні знання						
7)	розуміє сутність поняття обдарованості, його своєрідність;	1,0	0,64	0,9	0,66	0,76
8)	<i>знає:</i> види і сфери обдарованості;	0,98	0,6	0,84	0,62	0,7
9)	ознаки інтелектуальної та інших видів обдарованості;	0,96	0,7	0,92	0,68	0,76
10)	специфіку прояву обдарованості у різні вікові періоди, зокрема у молодшому шкільному віці;	0,96	0,58	0,9	0,6	0,78
11)	сутність психологічного супроводу обдарованої дитини;	0,94	0,46	0,9	0,5	0,64
12)	методики діагностування інтелектуальної та інших видів обдарованості.	0,9	0,5	0,92	0,58	0,7
II. Педагогічні знання						
6)	<i>знає:</i> форми і методи навчання і виховання інтелектуально обдарованих молодших школярів;	0,98	0,62	0,8	0,68	0,72
7)	нетрадиційні форми і методи розвитку обдарованості молодших школярів;	0,94	0,58	0,78	0,6	0,65
8)	стратегії навчання обдарованих молодших школярів (поглиблення, збагачення, прискорення, диференціація, індивідуалізація, проблемність навчання тощо);	0,92	0,52	0,82	0,54	0,62
9)	позанавчальні форми, методи і засоби розвитку інтелектуальної обдарованості;	0,9	0,68	0,82	0,7	0,73
10)	досвід навчання і виховання обдарованих дітей в Україні та за кордоном.	0,86	0,6	0,8	0,58	0,65
III. Соціально-педагогічні знання						
6)	<i>знає:</i>	0,94	0,68	0,86	0,7	0,76

	особливості інтелектуально обдарованих молодших школярів, що створюють перешкоди у спілкуванні з батьками, вчителями, ровесниками;					
7)	характерні особливості інтелектуально обдарованих молодших школярів, що створюють перешкоди у навчанні;	0,92	0,64	0,86	0,7	0,75
8)	ознаки дисинхронії фізичного та інтелектуального розвитку обдарованих молодших школярів;	0,9	0,5	0,82	0,56	0,63
9)	негативні прояви інтелектуальної обдарованості (агресивність, неприязнь до школи, відчуття незадоволеності собою та оточуючими, надчутливість, нетерпимість тощо).	0,9	0,7	0,9	0,68	0,75
10)	сутність соціально-педагогічного супроводу обдарованої дитини.	0,84	0,52	0,8	0,56	0,64
IV. Науково-дослідницькі знання						
б)	<i>знає:</i> методи діагностування обдарованості;	0,94	0,62	0,82	0,64	0,7
7)	методики розвитку здібностей;	0,94	0,66	0,8	0,7	0,76
8)	специфіку їх використання у початковій школі;	0,92	0,6	0,78	0,6	0,66
9)	науково обґрунтовані методи обробки результатів діагностики;	0,9	0,52	0,76	0,6	0,64
10)	способи організації наукового дослідження з проблем розвитку обдарованості молодших школярів.	0,84	0,52	0,74	0,56	0,64
V. Фахові знання						
б)	<i>знає:</i> основні поняття, терміни, ідеї, закономірності предметів викладання;	0,94	0,8	0,84	0,82	0,84
7)	можливості навчальних предметів початкової школи щодо розумового розвитку молодших школярів;	0,9	0,78	0,8	0,74	0,78
8)	тенденції сучасного розвитку кожного навчального предмета;	0,86	0,72	0,76	0,7	0,73
9)	поглиблено зміст навчальних предметів початкової школи;	0,84	0,72	0,74	0,7	0,72
10)	зміст суміжних навчальних предметів.	0,8	0,66	0,7	0,64	0,66
VI. Методичні знання						
б)	<i>знає:</i> форми і методи викладання навчальних предметів початкової школи відповідно до потреб інтелектуально обдарованих молодших школярів;	0,96	0,7	0,8	0,72	0,8
7)	можливості застосування стратегій навчання обдарованих молодших школярів (поглиблення, збагачення, прискорення, диференціація, індивідуалізація, проблемність навчання тощо) у процесі викладання навчальних предметів початкової школи;	0,92	0,6	0,82	0,6	0,66
8)	нетрадиційні форми і методи викладання навчальних предметів початкової школи, що сприяють розвитку обдарованості молодших школярів;	0,9	0,66	0,82	0,64	0,72

9)	позанавчальні форми, спрямовані на удосконалення розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів;	0,9	0,8	0,9	0,78	0,84
10)	досвід викладання навчальних предметів початкової школи відповідно до потреб обдарованих дітей в Україні та за кордоном.	0,84	0,6	0,8	0,64	0,7
VII. Загальноосвітні знання						
3)	загальна ерудиція;	0,96	0,64	0,72	0,66	0,68
4)	широкий кругозір	0,94	0,7	0,74	0,71	0,74

Найбільший індекс значущості для вчителя, який працює з інтелектуально обдарованими молодшого школярами, отримали психологічні знання (0,96), що зрозуміло, адже саме психологічною наукою глибоко вивчено проблему розвитку обдарованості, розроблено методики діагностики різних її видів тощо.

Таблиця 2.2

Середні значення значущості і сформованості у студентів професійних умінь, необхідних учителю для роботи з інтелектуально обдарованими молодшими школярами

Уміння	Значущість	ЕГ до експ.	ЕГ після експ.	Різниця
Комунікативні	0,92	0,79	0,87	0,08
Організаторські	0,91	0,72	0,85	0,13
Гностичні	0,88	0,73	0,84	0,11
Конструктивні	0,92	0,70	0,82	0,12
Проектувальні	0,83	0,72	0,8	0,08

Конструктивні вміння майбутніх учителів щодо навчання інтелектуально обдарованих молодших школярів набули позитивної динаміки впродовж експерименту. Особливого розвитку зазнали вміння відбирати методи, прийоми педагогічного впливу, взаємодії залежно від індивідуальних особливостей кожного вихованця, стимулювати його саморозвиток, самоосвіту у плані інтелектуального розвитку (від 0,68 до 0,83) та надавати молодшого школярам ініціативу у доборі змісту, форм, методів розумового виховання (від 0,66 до 0,8).

Комунікативні вміння у роботі з інтелектуально обдарованими молодшого школярами набули найбільшого розвитку впродовж експерименту, зокрема студенти зазначають, що навчилися стимулювати та розвивати в молодших

школярів зацікавленість до різних форм інтелектуального розвитку (розв'язування загадок, кросвордів, ускладнених задач, проблемних запитань тощо) – 0,92. При цьому підвищився інтерес самих студентів до відповідної діяльності. Майбутні вчителі підвищили спроможність керувати своїми емоціями, поведінкою під час спілкування з інтелектуально обдарованими дітьми (0,9), навчилися встановлювати з ними доцільні стосунки (0,88).

Серед *організаторських умінь* найбільш розвиненими виявилися прагнення сприяти розвитку інтелектуальних здібностей молодших школярів (0,86) та допомагати їм так організувати свою життєдіяльність, щоб вона сприяла цьому процесу (0,86).

Загалом, найбільшої динаміки впродовж експерименту набули організаторські (0,72 – 0,85) та конструктивні (0,7 – 0,82) вміння майбутніх учителів. Це пояснюється тим, що комунікативні вміння у студентів четвертого курсу вже сформовані на досить високому рівні (0,79), а проєктувальні вміння, як вже зазначалося, потребують значних інтелектуальних витрат для їх формування.

Особистісний компонент передбачав розвиток якостей особистості студента, які допоможуть йому у майбутньому успішно співпрацювати із обдарованою дитиною (Таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка розвитку якостей особистості студентів експериментальних груп

	Якості особистості студентів	Вчителі	Студенти до експ.	Студенти після експ.	Різниця
1.	Люблю поміркувати на філософські теми (сенс життя, релігія, моральність, потойбічний світ тощо)	0,78	0,72	0,92	0,2
2.	Люблю отримувати знання, дізнавалися про щось нове	0,94	0,82	0,9	0,08
3.	Люблю розв'язувати загадки, кросворди, ребуси тощо	0,94	0,84	0,89	0,05

4.	Люблю складати загадки, кросворди, ребуси і пропонувати їх друзям	0,76	0,66	0,86	0,2
5.	Вмію домислювати інформацію	0,83	0,72	0,82	0,1
6.	Легко змінюю напрям думки	0,74	0,68	0,8	0,12
7.	Маю схильність до засвоєння енциклопедичних знань	0,63	0,6	0,79	0,19
8.	Можу підтримати бесіду на будь-яку тему	0,82	0,68	0,78	0,1
9.	Маю велику потребу у розумовому навантаженні, іноді надаю йому перевагу навіть перед матеріальним заохоченням (краще отримати цікаву книгу у подарунок, ніж гроші)	0,78	0,72	0,78	0,06
10.	Люблю самостійно розв'язувати розумові завдання	0,77	0,72	0,76	0,04
11.	Можу довго і впевнено розмірковувати практично на будь-яку тему	0,77	0,7	0,76	0,06
12.	Часто висуюю неочікувані гіпотези	0,58	0,64	0,76	0,12
13.	Прагну класифікувати, систематизувати інформацію (складаю схеми, таблиці, колекції гербарії тощо)	0,73	0,62	0,76	0,14
14.	Можу запропонувати неочікувані результати зіставлення та узагальнення, які відрізняються від загальноприйнятих	0,68	0,7	0,74	0,04
15.	Швидко підбираю необхідні слова	0,81	0,68	0,74	0,06
16.	Маю потребу у постійному поступовому ускладненні розумового навантаження (розв'язувати завдання, які поступово ускладнюються)	0,72	0,68	0,74	0,06
17.	Люблю комбінувати інформацію (вихідні дані) і отримувати нові факти (завдання)	0,8	0,66	0,74	0,08

18.	Можу тривалий час інтенсивно і напружено розумово працювати, не відчуваючи втоми	0,78	0,66	0,74	0,08
19.	Швидко відновлюю сили після напруженої розумової праці	0,75	0,64	0,72	0,08
20.	Розв'язавши завдання, можу довго шукати інші шляхи його вирішення	0,68	0,58	0,72	0,14
21.	Легко і швидко запам'ятовую великі уривки тексту (як прозового, так і римованого)	0,69	0,66	0,7	0,04
22.	Надаю перевагу якомусь одному навчальному предмету	0,70	0,56	0,7	0,14
23.	Практично не вживаю слів-паразитів	0,69	0,62	0,68	0,06
24.	Швидко засвоюю матеріал, часто випереджаю своїх товаришів	0,73	0,62	0,68	0,06
25.	Легко мобілізую сили для досягнення пізнавальної мети	0,78	0,6	0,7	0,1

Найбільшої динаміки у процесі експериментальної роботи зазнали такі якості особистості майбутніх учителів як любов до міркувань на філософські теми (сенс життя, релігія, моральність, потойбічний світ тощо) (від 0,72 до 0,92), інтерес до складання загадок, кросвордів, ребусів і їх розв'язування разом із друзями (від 0,66 до 0,86), схильність до засвоєння енциклопедичних знань (від 0,6 до 0,79). Всі ці якості характеризують, перш за все, самих інтелектуально обдарованих молодших школярів. Тому вчителю, який має з ними працювати, необхідно мати енциклопедичні знання, щоб мати можливість підтримати спілкування з цією категорією молодших школярів на складні, однак дуже цікаві для них теми сенсу життя, боротьби добра і зла, питань життя і смерті тощо. Лише тоді, коли вчитель зможе підтримати бесіду з обдарованим учнем на цікаву для нього тему, він стане потрібним і зрозумілим дитині і зможе допомогти їй на шляху самовдосконалення і самореалізації.

Отже, результати експериментальної роботи підтверджують ефективність запропонованої технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до

розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, про що свідчить загальний рівень знань і умінь студентів з проблеми дослідження.

На початку експериментальної роботи кількість студентів високого рівня становила – 18 %, достатнього – 38 %, середнього – 34 %, початкового – 10 %. По закінченні експериментальної роботи кількість студентів за рівнями змінилася таким чином: високий – 37 %, достатній – 43 %, середній – 18 %, початковий – 2 %. У цілому кількість студентів, які в результаті експериментальної роботи досягли високого та достатнього рівнів готовності до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів сягає 80 %, що свідчить про ефективність запропонованої методики.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану розробки досліджуваної проблеми засвідчує підвищення інтересу дослідників до проблеми виявлення та розвитку обдарованості особистості.

1. Проаналізовано сутність, структуру та ознаки інтелектуальної обдарованості. Обдарованість розглядається як комплекс задатків і здібностей особистості, які за сприятливих умов дозволяють їй досягати значних успіхів у певному виді діяльності (чи кількох близьких видів діяльностей) порівняно з іншими людьми. При цьому особлива увага звертається на можливості розвитку обдарованості впродовж життя людини під дією внутрішніх і зовнішніх чинників. Окремим видом обдарованості визначено *інтелектуальну*, що передбачає високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, які дозволяють учневі швидко оволодівати поняттями, легко запам'ятовувати та зберігати інформацію, досягати успіху у багатьох галузях знань. Обґрунтовано положення: інтенсивність розвитку інтелектуальної обдарованості безпосередньо впливає на процес навчання. Сенситивним для розвитку інтелектуальних здібностей є молодший шкільний вік, якому властиві свої особливості, що мають ураховуватися вчителем під час організації навчально-виховного процесу.

2.3'ясовано особливості прояву інтелектуальної обдарованості молодших школярів та їх специфіку навчання. Молодший шкільний вік є сенситивним для розвитку інтелектуальних здібностей, проте, на думку багатьох дослідників, стосовно цього періоду ще зарано стверджувати про високий розвиток інтелектуальної обдарованості. Учителю необхідно розуміти та враховувати особливості інтелектуально обдарованої дитини, яка потребує розширення змісту матеріалу для узагальнень, можливості реалізуватися в спеціальних навчальних програмах шляхом самостійної роботи та завдання відкритого типу, що призводить до розвитку необхідних пізнавальних умінь. Організація навчального процесу, спрямована на розвиток вищих пізнавальних процесів, підносить розумові здібності інтелектуально обдарованої дитини на якісно новий

рівень. Однак для реалізації такого підходу у початковій школі вчитель має бути спеціально підготовленим.

3. Визначено стан готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Експериментально доведено, що і вчителі-практики, і здобувачі освіти закладів вищої освіти виявляють недостатній рівень знань з проблеми обдарованості. Останнє зумовлює необхідність спеціальної підготовки, спрямованої на оволодіння вчителем необхідного комплексу знань, умінь та особистісних якостей для встановлення педагогічно доцільних стосунків з інтелектуально обдарованими дітьми. Під готовністю майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів розуміємо цілісне внутрішнє особистісне утворення випускника педагогічного ЗВО, яке ґрунтується на засвоєних професійно значущих (психолого-педагогічних, фахових, методичних) знаннях, уміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях, що забезпечує його ефективну взаємодію з інтелектуально обдарованими молодшого школярами з розвитку їх розумових здібностей у навчально-виховному процесі.

4. Розроблено та експериментально перевірено ефективність методики підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. Технологічним процесом було охоплено основні курси педагогічних освітніх компонентів, зокрема "Педагогіка" та "Основи педагогічної майстерності", зміст яких було збагачено матеріалом щодо особливостей навчання і виховання обдарованих молодших школярів.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту засвідчує про ефективність запропонованої методики підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів, оскільки рівень розвитку кожного з компонентів готовності до відповідної діяльності набув позитивної динаміки. Результати дослідження підтверджують ефективність пропонованої методики, про що свідчить загальний рівень знань і умінь здобувачів освіти з проблеми дослідження. Всі компоненти

розробленої нами структури готовності майбутнього вчителя набули позитивної динаміки і в 80 % здобувачів освіти експериментальних груп сягають достатнього і високого рівнів сформованості.

Отже, мету і завдання дослідження виконано. Розглянуті в кваліфікаційній роботі положення не вичерпують усіх питань цієї проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальших досліджень у різних аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології: проблеми психології творчості та обдарованості. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 264 с.
2. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості: зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семеново. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. Т. 6. Вип. 3. С. 48–51.
3. Аніскіна Н. О. Педагогічна підтримка обдарованості. К.: Вид. дім „Шкіл. світ”, 2005. 128 с.
4. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. 456 с.
5. Антонова О. Є. Розвиток обдарованості майбутнього вчителя засобами загальноуніверситетського центру роботи з обдарованою студентською молоддю. *Вісник Житомирського державного університету*. 2005. Вип. 25. С. 62–64.
6. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с.
7. Антощак О. Розуміння – розум – творчість. К.: Шкільний світ, 2006. 112 с.
8. Апостолова Г. В. Робота з обдарованими дітьми. *Обдарована дитина*. 2006. № 1. С. 12–17.
9. Бабаєва Ю. Пошук і диференціація обдарованих дітей. *Завуч*. 2003. № 17–18. С. 7–8.
10. Барков В. І. Як визначити творчі здібності дитини. К.: Україна, 1991. 79 с.
11. Барташніков О. О. Розвиток сенсорних здібностей і пам’яті у дітей 5–7 років. Тернопіль: „Богдан”, 1998. 72 с.
12. Барташнікова І. А. Розвиток уяви та творчих здібностей дітей 5–7 років. Тернопіль: „Богдан”, 1998. 88 с.
13. Васильєв С. Робота вчителя непрофільної дисципліни з обдарованою особистістю. *Рідна школа*. 2000. № 11. С. 18–20.
14. Вища освіта України – Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової конференції, 21 бер. 2008 року, м. Київ. *Освіта України*. № 21–22 (905). 19 березня 2008 року. 24 с.

15. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. К. : Каравела, 2006. 344 с.
16. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська. К. : Каравела, 2006. 344 с.
17. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студ. вищ. навч. закл. К. : Вид. центр „Академія”, 2001. 576 с.
18. Волощук І. С. Методи розвитку творчих здібностей молодших школярів молодшого шкільного віку. *Рідна школа*. 1998. № 3. С. 29–51.
19. Волощук І. С. Що таке творчі здібності та як їх розвивати. *Мудрість учіння. Кроки до успіху* : навч.-метод посібник. К. : Магістр-S, 1999. С. 16–24.
20. Волчанова Н. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми . *Рідна школа*. 2000. № 6. С. 77–79.
21. Гарвасюк І. Семінар-практикум. Завуч. Лютий 2006. № 4 (262). С. 18–19.
22. Гільбух Ю. З. Увага : обдаровані діти. К. : Знання, 1991. 80 с.
23. Гнатко М. М. Деякі особистісно-когнітивні особливості творчо обдарованих підлітків . *Педагогіка і психологія*. К. : Педагогічна думка, 2001. № 2. С. 101–108.
24. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
25. Грабовський А. Види дитячої обдарованості . *Обдарована дитина*. 2004. № 1. С. 38–47.
26. Деякі аспекти вирішення проблем навчання обдарованих дітей. *Педагогічна підтримка обдарованості*. К. : Вид. дім „Шкільний Світ”, 2005. 128 с.
27. Доротюк В. І. Діагностика індивідуальних відмінностей молодших школярів загальноосвітньої школи при комплектуванні профільних класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 „Педагогічна та вікова психологія”. Київ, 2001. 17 с.
28. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих молодших школярів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 „Соціальна педагогіка”. Київ, 2006. 22 с.

29. Загвязинський В. І. *Методологія і методи психолого-педагогічного дослідження*. К. : Академія, 2007. 208 с.
30. Зичков А. К. *Формування творчої особистості майбутнього вчителя, здібного до реалізації інтелектуального і креативного потенціалу. Сучасна освіта творчо обдарованої молоді : ідеї, технології, перспективи* : матеріали конференції. К. : Кривий Ріг, 2008. С. 163–168.
31. Зоц В. Обдаровані діти. *Завуч*. 2003. № 17-18. С. 3.
32. Карпенчук С. Г. *Теорія і методика виховання* : навч. посіб. К., 1997. 304 с.
33. Клименюк Ю. М. Особливості навчання і виховання обдарованих дітей у новаторських навчально-виховних закладах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 38. С. 50–54.
34. Клименюк Ю. М. Дослідження рівня готовності майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. Вип. 39.
35. *Комплексна програма пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді* / [уклад. : В. Г. Шевченко, О. В. Киричук]. К., 1991. 29 с.
36. Корпенко Н. А. Психологія обдарованості: підходи до розуміння. *Науковий вісник*. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 52-57.
37. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки. *Освіта України*. 2006. № 48 (741). 30 червня. С. 1–3.
38. Коробка Л. М. Деякі аспекти проявів обдарованості у дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2007. № 7. С. 56–59.
39. Кравець В. П. *Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва*. Тернопіль, 1996. 426 с.
40. *Короткий психологічний словник* / за ред. А. В. Петровського. К.: Просвіта, 1985.
41. Кузьміна Н. В. *Здібності, обдарованість, талант учителя. Педагогічна творчість і майстерність* : хрестоматія. К. : ІЗМН, 2000. С. 35–40.

- 42.Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланту. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика : наук.-метод. журнал.* 2004. Випуск 3. С. 112–118.
- 43.Кульчицька О. Специфіка дитячої обдарованості. *Обдарована дитина.* 2001. № 1. С. 3–10.
- 44.Лейтес Н. С. Ранні прояви обдарованості. *Питання психології.* 1988. № 4. С. 98–107.
- 45.Лещенко М. П. Є у Полтаві така школа. *Обдарована дитина.* 2002. № 1. – С. 2–20.
- 46.Липова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей. *Рідна школа.* 2003. № 7 (882). С. 8–11.
- 47.Липова Л. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей. *Рідна школа.* 2003. № 5. С. 9–12.
- 48.Лисенко О. Обдарована дитина у колективній творчій діяльності. *Обдарована дитина.* 2001. № 1. С. 44–45.
- 49.М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. Посібник. К. : Вища шк., 2001. 487 с.
- 50.Мар'яненко Л. В. Вміння вчителя поводитися з обдарованими молодшого школярами як фактор його професійного зростання. *Практична психологія та соціальна робота.* 2001. № 8. С. 48–51.
- 51.Менчинська Н. А. Питання методики і навчання в початкових класах. К. : Просвіта, 1995. 327 с.
- 52.Мокридіна Л. О. Формування професійної готовності педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Підтримка обдарованих дітей та молоді. Розвиток креативного мислення в умовах стандартизації освітнього процесу : тези доповідей.* Щорічний освітній форум „Артеківські діалоги”, 18–21 вересня 2008 р. Крим : Артек, 2008. С. 75–78.
- 53.Моляко В. О. Технічна творчість і її структура. *Обдарована дитина.* 2003. № 6. С. 2–4.

- 54.Морозова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей. *Рідна школа*. 2003. № 7. С. 8–11.
- 55.Музика О. Л. Технічна обдарованість : ціннісна регуляція розвитку. *Обдарована дитина*. 2002. № 2. С. 17–23.
- 56.Настенко Н. Творча обдарованість молодших школярів : характерні особливості. *Психологічна підтримка творчості молодшого школяра*. К. : Редакції загально педагогічних газет, 2003. С. 25–26.
- 57.Немов Р. С. Психологія. К.: ВЛАДОС, 2006. Кн. 2. 2006. 606 с.
- 58.Облицова З. Г. Про деякі ознаки обдарованості. *Нові технології навчання* : зб. наук. праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг. Спец. випуск № 48. Частина 1. Київ–Вінниця : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України ; Вінницький соціально-економічний ін-т Університету „Україна”, 2007. С. 387–390.
- 59.Обдаровані діти ; [пер. з англ.] / за. ред. Г. В. Бурменської, В. М. Слуцького. К. : Прогрес, 1991. 376 с.
- 60.Остапчук О. Є. Принципи проектування педагогічних систем освіти обдарованих дітей. *Сучасна освіта творчо обдарованої молоді : ідеї, технології, перспективи* : матеріали конф. К.:Кривий Ріг, 2008. С. 201.
- 61.Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. Тернопіль : „Навчальна книга – Богдан”, 2000. – 152 с.
- 62.Педагогічна практика : навч.-метод. посібник // укл. А. В. Іванченко, О. А. Дубасенюк, А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова. Житомир : Житомир. держ. ун-т, 2005. 126 с.
- 63.Підтримка обдарованих дітей та молоді. *Розвиток креативного мислення в умовах стандартизації освітнього процесу* : тези доповідей. Щорічний освітній форум „Артеківські діалоги”, 18–21 вересня 2008 р. Крим : Артек, 2008. 146 с.
- 64.Подласий И. П. Педагогіка. Новий курс.К. : Прсвіта, 1999. 576 с.
- 65.Попова Л. Основні уявлення про обдарованість. *Завуч*. 2003. № 17–18. С. 4–6.

66. Практикум з педагогіки : навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. К., 2004. 432 с.
67. Програма „Обдарована дитина” гімназії № 143 м. Києва. *Обдарована дитина*. 2006. № 5. С. 17–21.
68. Психологія обдарованості дітей і підлітків / за ред. Н. С. Лейтеса. К. : Академія, 1996. 416 с.
69. Психологічна підтримка творчості молодшого школяра /упоряд. О. Главник, В. Зоц. К. : Редакція загальнопед. газет, 2003. 128 с.
70. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. К. : Вища школа, 1982. 216 с.
71. Савенков А. И. Одарённый ребёнок дома и в школе. Екатеринбург : У-Фактория, 2004. 272 с.
72. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К. : Генеза, 1999. 368 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Результати опитування вчителів щодо вивчення стану їх готовності до роботи з інтелектуально обдарованими молодшого школярами
Ознаки обдарованої дитини (опитування вчителів)

<i>Ранг</i>	<i>Назва ознаки</i>	<i>Кількість виборів</i>	<i>У %</i>
1.	Уява, фантазія Допитливість	6	31,6
2.	Логічне мислення Розвинуте мовлення	5	26,3
3.	Нестандартність мислення	4	21,1
4.	Оригінальність	3	15,8
5.	Бажання вчитися Нестандартне бачення світу Швидкість сприймання матеріалу Уміння порівнювати Музичний слух	2	10,5
6.	Фізичний потенціал Вираження бачення в малюнках Активність Ініціативність Здатність аналізувати Здібності, інтереси, нахили Самостійність Гнучкість мислення, Пошук Винахідливість	1	5,3

Додаток Б**Анкета для студентів**

1. Наскільки знайома вам проблема обдарованості (оцініть себе за 5 шкалою).
2. Що ви розумієте під поняттям „обдарованість” (дати визначення).
3. Яку дитину можна назвати обдарованою.
4. Назвіть особливості, що відрізняють обдаровану дитину.
5. Скільки, на вашу думку, може бути в одному класі обдарованих молодших школярів.
6. Чи потрібні для обдарованих молодших школярів спеціальні навчальні заклади.
7. Чи кожен вчитель може працювати з обдарованою дитиною.
8. Якими якостями має володіти педагог, щоб працювати з обдарованими школярами.
9. Чи вважаєте Ви себе обдарованою особистістю.
10. Які здібності у вас розвинені найкраще.

ДОДАТОК В

Результати опитування студентів щодо вивчення стану їх готовності до роботи з інтелектуально обдарованими молодшого школярами
Ознаки обдарованості дитини (за опитуванням студентів)

<i>Ранг</i>	<i>Назва ознаки</i>	<i>К-сть</i>	<i>У %</i>
1.	Високий рівень інтелектуального розвитку	35	32,7
2.	Творчість мислення	21	19,6
3.	Замкнутість	17	15,8
4.	Креативність	15	14
	Допитливість		
5.	Індивідуальність	14	13
6.	Ерудованість	11	10,7
7.	Самотність	8	7,5
	Неординарність		
8.	Талановитість	7	6,5
	Комунікативність		
9.	Відкритість	6	5,5
	Зарозумілість		
10.	Чутливість	5	4,7
	Активність		
	Наполегливість		
	Потяг до навчання		
	Швидкий темп мислення		
	Кмітливість		
	Здібності до діяльності		
11.	Працелюбність	4	3,7
12.	Духовність	3	2,8
	Дивність		
	Розвинена уява		
	Впевненість		
	Оригінальність		
	Легкість сприймання матеріалу		
13.	Замкнутість	2	1,9
	Сором'язливість		
	Стриманість		
	Поглиблений інтерес		
	Відповідальність		
	Терпіння		
	Цілеспрямованість		
	Незвичайність		